het allerlaatste Vogeljaar

Tijdschrift voor vogelstudie en vogelbescherming (digitale editie) jaargang 70 (1) 2022

REDACTIE:
Redactie: redactie@vogeljaar.nl
Internet: *http://www.vogeljaar.nl*

VORMGEVING:
Doortje van Dijk: doortje@doortje.nl
Internet: *https://doortje.nl/*

Doordat het tijdschrift stopt, is correspondentie niet meer mogelijk.

Overname van artikelen of gedeelten hiervan is toegestaan, mits onder vermelding van artikel en auteur en *het Vogeljaar* als bron. Voor overname van beeldmateriaal geldt dat toestemming van de maker nodig is. Daarvoor dient u met hem of haar contact te zoeken. *Het Vogeljaar* kan daarbij niet bemiddelen.

Dit is de definitief laatste uitgave van *het Vogeljaar*. Zo lang de voorraad strekt is *het laatste Vogeljaar,* het jubileumboek ter ere van de zeventigste jaargang, te bestellen via de website van het Vogeljaar: http://www.vogeljaar.nl

ADMINISTRATIE EN VERZENDING: W.A. Werkman, Boterbloemstraat 20, 5321 RR Hedel,
(073) 599 19 67,
e-mail: wawerkman@hotmail.com

PENNINGMEESTER:
M.J. Boekhoudt, Postbus 154, 1540 AD Koog aan de Zaan,
(075) 622 17 11.

Voor betalingen: rekeningnummer NL28 INGB 0000 964 472 ten name van *het Vogeljaar*, 5321 RR Hedel.

Betalingen uit het buitenland, met vermelding van rekeningnummer: NL28 INGB 0000 964 472 en BIC: INGBNL2A.

het allerlaatste Vogeljaar

Tijdschrift voor vogelstudie en vogelbescherming

Redactie: Renée A. Beekman-Koorenhof, Dick A. Jonkers, Rob van Schagen, Gerbert Strang, Carel W. de Vink en Willem A. Werkman.

Digitaal bonusnummer *het Vogeljaar* december 2022

het Vogeljaar is een uitgave van de Stichting Het Vogeljaar, Boterbloemstraat 20, 5321 RR Hedel.

Illustratie: Spreeuw
Henk van Bork

INHOUD:

3 *Willem Werkman:*
Het einde van *het Vogeljaar*

4 *Van de redactie:*
Uitreiking *het laatste Vogeljaar*

8 *Henk van der Kooij:*
Grote witte reiger broedend in het Groene Hart van Holland

14 *Carel de Vink:*
Hoeveel kansen hebben Velduil en Blauwe Kiekendief nog in het Waddengebied?

20 *Dick Poppe:*
Over het ontstaan van twee posters met vogels van Curaçao

28 *Frankling Tombeur:*
Trekgedrag van de Veldleeuwerik

36 *Jan de Rijk:*
Bescherming van de Nachtegaal in Nederland

44 *Gerard Ouweneel:*
Are you Jimmy Stigh?

50 Korte Mededelingen

59 *Bert Vos:*
Zeventig jaar covers

76 *Van de redactie:*
Betrokken organisaties

Het einde van *het Vogeljaar*

Willem Werkman

Op 22 oktober jl. hebben wij met trots ons boek *het laatste Vogeljaar* gepresenteerd in de Schaapskooi te Schoonrewoerd. In januari 2022 is door het bestuur en de redactie van *het Vogeljaar* na goed overleg besloten om te stoppen met het tijdschrift. De wens was om het tijdperk van *het Vogeljaar* zo goed mogelijk af te sluiten. In de zeventigste jaargang zou een boek moeten verschijnen. Op dat moment beschikten wij nog nauwelijks over kopij en wisten ook niet wat er allemaal op de plank lag bij onze helaas overleden hoofdredacteur Rob Kole.

In overleg met onder meer Gerard Ouweneel en de KNNV Uitgeverij hebben wij hiervoor een aantal schrijvers gevraagd om een speciaal artikel te maken voor dat afsluitende boek. Wij werden aangenaam verrast door het enthousiasme van de door ons benaderde auteurs. We kregen zoveel mooie verhalen die het publiceren waard waren, dat wij tijdens de rit het aantal pagina´s van het geplande boek hebben moeten verhogen. Uiteindelijk werden het er 152. Een aantal interessante artikelen kon helaas niet meer worden geplaatst.

Daarnaast werd een aantal niet gepubliceerde bijdragen aangetroffen op de computer van Rob Kole. Dit alles was voldoende om een laatste nummer van *het Vogeljaar* online te maken, een zogenaamd bonusnummer. Als afsluiting is er behalve het laatste Vogeljaar nu dus ook een extra nummer van *het Vogeljaar* online. Dit is definitief het einde van *het Vogeljaar*.

Het speciale boek, *het laatste Vogeljaar,* verschenen bij de KNNV Uitgeverij, is door vele abonnees aangeschaft. Er zijn bij het verschijnen van dit bonusnummer nog enkele exemplaren te koop. Die kunt u (zo lang de voorraad strekt) bestellen door € 20,- over te maken naar banknummer NL28 ING 0000 964472 ten name van *het Vogeljaar*.

Rest mij hierbij eenieder te bedanken voor de geweldige inzet, die het mogelijk heeft gemaakt dit online-nummer te verwezenlijken.

Willem Werkman
(wawerkman@hotmail.com)

Willem Werkman heet alle aanwezigen welkom.
Foto: Doortje van Dijk

het laatste
Vogeljaar

EXPOSIT
Stichting
Het VOGELJAAR

Uitreiking *het laatste Vogeljaar*, afscheid van een fenomeen

van de redactie

Op 22 oktober vond in De Schaapskooi te Schoonrewoerd de uitreiking plaats *van het laatste Vogeljaar.*

Willem Werkman heette namens Stichting Het Vogeljaar en de redactie van het tijdschrift de ruim zeventig aanwezigen welkom en gaf daarbij een kort overzicht van het programma en de aankondiging dat de auteurs na afloop hun boeken in ontvangst konden nemen.

Anneke Kole memoreerde de rol die haar man Rob tot zijn plotselinge dood gespeeld had als onvermoeibare laatste hoofdredacteur van *het Vogeljaar.* Zij ontving uit handen van Dick Jonkers het eerste exemplaar van dit speciale boek, waarmee na zeventig jaar een einde komt aan het bestaan van het tijdschrift. Gelijktijdig ontving Arie Albers als zoon van Jan Albers, de allereerste hoofdredacteur, een 'tweede eerste' exemplaar.

Wim Smeets nam ons met een prachtige fotoreportage mee naar het vogelleven rond Bunschoten. De broedvogelwand daar herbergde in het begin de grootste kolonie Oeverzwaluwen van heel Nederland. Met niet alleen de soms vermakelijke foto's van uilen, maar ook met zijn humorvolle verteltrant wist hij de volle aandacht van de aanwezigen goed vast te houden.

Carel de Vink gaf tekst en uitleg over het vormingsproces van het bijzondere jubileumboek, waarmee een eind komt aan het verschijnen van *het Vogeljaar*. Met lof voor alle auteurs, fotografen en de illustrator van de cover, de inzet van de redacteuren en uitgever en niet in de laatste plaats de vormgeefster, was zijn conclusie dat de uitgave vooral pronkt met andermans veren. Zonder al die bijdragen en zonder het samenbindende element van 'gevederde beestjes' zou het boek nooit zijn huidige vorm en inhoud hebben gekregen.

Hoewel het een samenkomen met een spijtig element was, overheerste de sfeer van het weerzien van veel gelijkgestemde 'oude bekenden'. Vooral na het officiële gedeelte, met een hapje en een drankje, werden oude herinneringen opgehaald. Het ontmoeten van elkaar won het van de nieuwsgierigheid naar het boek. Dat komt straks thuis wel, zal menigeen hebben gedacht.

Het foto-overzicht geeft een impressie van deze geslaagde middag.

Met dank aan Doortje van Dijk als fotografe.

het Vogeljaar

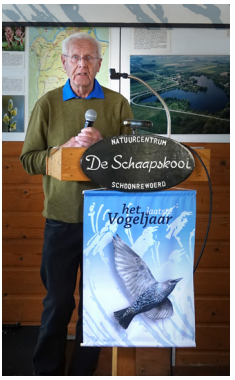
NATUURCENTRUM
De Schaapskooi
SCHOONREWOERD
het Vogeljaar

De Schaa
SCHOONREW
het
Vogelj

NATUURCENTRUM
De Schaapskooi
SCHOONREWOERD
het Vogeljaar

BENT U
AL LID?

De Sch
Voge

Grote Zilverreiger
Foto: Jelle de Jong

Grote witte reiger als nieuwkomer in het Groene Hart van Holland

Henk van der Kooij

Inleiding
Al vele jaren geniet ik het voorrecht om broedvogelonderzoek te mogen doen in De Pot. Dit gebied ligt in het noordoostelijk deel van het Nieuwkoopse Plassengebied. Het is een bebost terrein van legakkers met in het immer boeiende moerasbos grote vogelkolonies. In de eerste plaats inventariseer ik hier al decennia de Purperreiger. Die soort is vaste broedvogel vanaf de jaren veertig van de vorige eeuw en De Pot herbergde toen tientallen jaren achtereen de grootste purperreigerkolonie van West-Europa. De laatste jaren is telt de kolonie nog maar ongeveer zestig paar.
De eerste broedparen van de Blauwe Reiger dateren van 1960, in de jaren daarvoor werden hun nesten opzettelijk verstoord. In 1982 werd met zekerheid het broeden van de Aalscholver vastgesteld. In de jaren zestig van de vorige eeuw werd hun kans om te broeden hier verhinderd (Van der Kooij, 1985). Zowel de Blauwe Reiger als de Aalscholver behoren vanaf het vestigingsjaar tot de vaste broedvogels. De kolonie van de Blauwe Reiger telde vele decennia honderden nesten en was een van de grootste van Nederland. Het aantal broedparen van de Blauwe Reiger bedraagt nu ongeveer honderd en dat van de Aalscholver gemiddeld bijna driehonderd.

De historie van de Lepelaar is anders. Deze soort heeft op 1976 na in de jaren 1973 tot en met 1977 en opnieuw in 1978, het eerste jaar nabij en vervolgens in De Pot jongen grootgebracht. De Lepelaars keerden daarna niet meer terug (Van der Kooij, 1979). Pas dertig jaar later, in 2009, werden drie nesten gevonden en vanaf die tijd broedt deze soort hier jaarlijks met tientallen paren. Aan deze hervestiging in De Pot ging de oplevering van het natuurontwikkelingsgebied de Groene Jonker in 2008 vooraf, een uitstekend voedselgebied voor Lepelaars. De herkolonisatie kan ook niet los gezien worden van de sterke toename van het aantal broedparen van de Lepelaar in Nederland: in 2009 al meer dan tweeduizend broedparen (De Raad & Kooistra, 2012).

Incidenteel: Grote Zilverreiger
Naast Purperreiger, Blauwe Reiger, Aalscholver en Lepelaar verscheen in de jaren negentig ook de Grote Zilverreiger op het vogeltoneel, zij het in gezelschap van een Blauwe Reiger. Op 16 april 1992 werd een nest van een gemengd paar Blauwe Reiger x Grote Zilverreiger gevonden. Toch opmerkelijk omdat in die jaren het totaalaantal broedparen in Nederland nog geen twintig bedroeg (Van der Kooij & Voslamber, 1997). Op 26 maart 1993 waren overdag één à twee Grote Zilverreigers aanwezig in De Pot, maar ze werden daarna niet meer teruggezien. Het betrof toen waarschijnlijk geen broedvogel.
In 1994 was wederom een Grote Zilverreiger aanwezig in de kolonie Blauwe Reigers. Deze vogel bleek gepaard te zijn met een hybride Grote Zilverreiger x Blauwe Reiger (Van der Kooij & Voslamber, 1997), oftewel met een 'blauwe zilverreiger'. Op 28 juni werden twee witte jongen van ongeveer drie weken waargenomen en er kon een jong op het nest worden gefotografeerd. Waarschijnlijk de eerste foto van een wit jong in een boomnest (zwarte els) in Nederland. Deze foto werd gepubliceerd in Van der Kooij & Voslamber, 1997. Nesthoogte: ongeveer 10 m. In 1995 waren er echter geen waarnemingen en het was daarom verheugend dat op 4 april 1996

Nesten Grote Zilverreigers
Foto: dronepiloot Rob Eenink

tijdens het tellen van de nesten van de Blauwe Reiger twee Grote Zilverreigers werden waargenomen in Aftakking Oost. Later op de dag hebben we hier met een ladder een potentiële nestboom beklommen. Dat was een schot in de roos: in de kroon lag naast een groot blauwe-reigernest een wat kleiner nest van de Grote Zilverreiger met twee eieren. Helaas, op 3 mei bevatte het nest drie grijze piepers. De laatste controle vond plaats op 17 mei: drie grijze jongen. Dus toch weer een gemengd paar. Hier is het toen bij gebleven. Na 1996 zijn, voor zover mij bekend, geen Grote Zilverreigers in De Pot tot broeden gekomen.

Tot het jaar 2021! Deze bijdrage maakt het eerste (waarschijnlijk vaste) broeden van de Grote Zilverreiger in De Pot publiek.

Recente archiefgegevens

De Grote Zilverreiger zit vanaf 2000 duidelijk in de lift. In 2019 omvatte de broedpopulatie al 285-300 paar (Sovon Vogelonderzoek). Uit mijn archiefgegevens blijkt dat ik voor het eerst in april 2017 weer Grote Zilverreigers in De Pot waarnam. Daarna jaarlijks. In april 2018 drie exemplaren en op 5 juni zelfs tien rustende vogels op een smalle legakker. Op 19 april 2019 werd slechts één vogel waargenomen. Noch in 2017, noch in 2018, noch in 2019 volgden er waarnemingen in het broedseizoen. Maar in 2020 was dit anders. In april zag ik nog geen Grote Zilverreiger, maar op 20 mei vlogen twee exemplaren over en op 4 juni kon ik vier en op 7 juli twee Zilverreigers voor De Pot noteren. Maar broeden? Broeden Grote Zilverreigers niet bij voorkeur in waterriet of in waterwilgenstruweel zoals in De Auken in de Kop van Overijssel?

2021

Tijdens de inventarisaties van Aalscholver en Blauwe Reiger op 8 en 20 april werden geen Grote Zilverreigers waargenomen. Op 20 mei was dit heel anders. Jaap Wansinck vertelde me dat er Zilverreigers aanwezig waren. En ja hoor, 's morgens zag ik vanuit de roeiboot een Grote Zilverreiger opvliegen uit het Groot Reigerbos en even later nam ik twee Zilverreigers waar in de oostrand ervan. 's Middags, nadat ik een adulte vogel strak had zien vliegen naar het Groot Reigerbos (voedselvlucht?), werd door mij een insteek gemaakt vanuit de westrand. En, hoe bijzonder, ik kreeg al snel een broedende Grote Zilverreiger te zien! Op een nest in de kroon van een dikke zwarte els, met iets lager een nest van de Blauwe Reiger. Een foto kon worden gemaakt: 27 jaar na de foto van juni 1994. Op een later moment zag ik nog twee Grote Zilverreigers in een hoek van het Groot Reigerbos!

Vreugde bij Natuurmonumenten en een traktatie voor mij. Martijn van Schie (Natuurmonumenten) had beloofd - ik wist daar niets van - dat degene die het eerste nest van de Grote Zilverreiger zou vinden een fles wijn zou krijgen. Natuurmonumenten verwachtte al, gezien de aanwezigheid van adulte vogels, dat het tot broeden zou komen!

Uit waarnemingen op 31 mei bleek dat er minstens acht adulte vogels in het Groot Reigerbos aanwezig waren. Het aantal nesten tellen vanaf de grond was echter met het oog op verstoring onmogelijk. Aan Natuurmonumenten is gevraagd om naast de purperreigerkolonie ook het Groot Reigerbos te 'bedronen'. Ik had daartoe op een plattegrond aangegeven in welk deel van het Groot Reigerbos de Grote Zilverreigers door mij waren waargenomen.

Drone-resultaten

Op 16 juni heeft het drone-team van Natuurmonumenten Nieuwkoop (eerste piloot Rob Eenink, tweede piloot Anne Slump en Danny Bon) drone-opnamen op zo'n 15 à 20 m vlieghoogte van het Groot Reigerbos gemaakt. Verder is er ook gevlogen boven de purperreigerkolonie. Het drone-materiaal is door mij verwerkt. Zonder veldkennis van het Groot Reigerbos en de purperreigerkolonie zou dat moeilijk zijn geweest. Het resultaat overtrof alle verwachtingen: maar liefst acht nesten konden voor het Groot Reigerbos worden genoteerd. Maar daar bleef het niet bij en dat had ik helemaal niet verwacht In de eerste helft van juni was door mij tijdens het inventariseren van de purperreigerkolonie namelijk geen enkele witvogel gezien. Nu kwam ik bij het grondig bestuderen van het drone-materiaal in Aftakking West nog twee nesten van de Grote Zilverreiger tegen. Dat betekende in totaal tien nesten in het Groene Hart van Holland. Wat een verheugende start! Is het bovendien niet zeer aannemelijk dat deze reigersoort ook een vaste broedvogel van De Pot zal gaan worden met de kans dat het aantal broedparen de komende jaren zelfs zal toenemen?

Nieuwkoopse Plassen - De Pot (Zuid-Holland)
Bron: Waarneming.nl (17 december 2022)

Broedplek en resultaat
Alle tien nesten lagen in 2021 merendeels in de kronen van hoge bomen op grofweg 10 m hoogte. Merendeels in stevige zwarte elzen, maar zeker twee in zachte berken. Opmerkelijk was de late vestiging van de vogels. Half juni zaten alle vogels nog op eieren! Het is heel wel mogelijk dat de Grote Zilverreiger vooral gebruikgemaakt heeft van oude blauwe-reigernesten. Mogelijk hadden die hun nesten door het koude voorjaar in de steek gelaten of anders waren de jongen al uitgevlogen. Anderzijds laat het drone-materiaal ook zien dat een deel van de Blauwe Reigers door het koude voorjaar verlaat of opnieuw tot broeden is gekomen, want half juni waren er nog nesten met jongen van de Blauwe Reiger. Het ziet er naar uit dat het de Grote Zilverreiger in De Pot goed is gegaan. Tijdens de nacontrole van de purperreigerkolonie in Aftakking West op 26 augustus kreeg ik een zilverreigernest in een zachte berk te zien met twee grote witte jongen. Vanuit de roeiboot nam ik ook een nest waar in de rand van het Groot Reigerbos met (minimaal) twee grote jongen.

Inventariseren toekomst?
Het inventariseren van de aalscholverkolonie in De Pot kan het handigst in april vanuit de boot of vanaf de grond gebeuren. Dit geldt ook voor de nesten van de Blauwe Reiger, maar bij terugkeer van de Grote Zilverreiger is het te verwachten dat ze vroeger tot broeden zullen komen. Dan krijgen we een meer gemengde kolonie van blauw en wit. Naast een veldinventarisatie is dan een drone-inventarisatie onmisbaar.
Wat betreft het inventariseren van de Purperreiger is veldwerk handig en nodig voor het vaststellen waar in De Pot de purperreigernesten liggen in het onoverzichtelijke terrein. Toch is het ook goed om deze kolonie te 'bedronen' om daarmee ervaring op te doen. Het gebruik van een drone is ook van belang met het oog op mogelijke nesten van de Grote Zilverreiger in de purperreigerkolonie. Kortom, in 2021 is gebleken dat het gebruik van een drone een uitstekend middel is om aan het moeras bepaalde geheimen te ontfutselen. Het hoge moerasbos geeft namelijk vanaf de grond niet alle geheimen prijs.

Dankwoord
Met dank aan Natuurmonumenten (Martijn van Schie) voor het mogen inventariseren van de grote vogelkolonies in De Pot. Bijzonder dank aan het drone-team, met name aan Rob Eenink, van Natuurmonumenten Nieuwkoop voor het aanleveren van het drone-materiaal. Tot slot dank aan Jaap Wansinck voor het mogen gebruiken van een roeiboot.

■ Ir. H. van der Kooij, Groenendaal 8, 4041 XX Kesteren.

LITERATUUR:
Raad, J. de & L. Kooistra (red.) (2012): De Nieuwkoopse Plassen, Op en top een topmoeras, 145. Natuurmonumenten 2012.
https://www.sovon.nl/nl/soort/1210
Kooij, H. van der (1979): Lepelaars in het Groene Hart van Holland (1973 t/m 1977), *het Vogeljaar* 27(2):81-89.
Kooij, H. van der (1985): Nieuwe broedplaats van Aalscholver, *het Vogeljaar* 33(1):15-16.
Van der Kooij, H. & B. Voslamber, Aantalsontwikkeling van de Grote Zilverreiger Egretta alba in Nederland sinds 1970 in een Europees perspectief, Limosa 70 (1997):119-125. De genoemde foto van nest met wit jong op pagina 123.

Grote Zilverreiger
Tekening: Kees Rosendaal (2009)

Hoeveel kansen hebben Velduil en Blauwe Kiekendief nog in het Waddengebied?

Carel de Vink

Blauwe Kiekendief man, 5 december 2020, Schiermonnikoog
Foto: Bert Verboog

Terwijl de Waddeneilanden in het recente verleden de 'hotspots' van broedende kiekendieven en Velduilen waren, bereiken beide soorten landelijk nauwelijks nog een handvol broedparen. Daarbij gaat het in de Waddenstreek vrijwel alleen nog om Texel en Terschelling. De Velduil is volkomen afhankelijk van betere muizenjaren. De stand van de Blauwe Kiekendief leunt zwaar op de resultaten (van met name een tweetal succesvolle vrouwtjes) in Oost-Gronings akkerland. In magere muizenjaren lijkt deze soort zich nog te kunnen handhaven door over te schakelen op de vangst van zangvogels als Veldleeuwerik en Gele Kwikstaart. In een in online-seminar, 'Blauwe Kiekendief en Velduil in het Waddengebied: een update & hoe verder' volgden honderdtwintig deelnemers de geboden informatie over beide soorten. Hierbij een samenvatting.

Beheerdoelen
Uitganspunt in de geformuleerde doelstellingen van Natura 2000 was een broedbestand van honderd paren van de Blauwe Kiekendief en vijftig van de Velduil. Momenteel zijn deze aantallen ver van de werkelijkheid verwijderd. Jaarlijks broeden er ongeveer vijf Blauwe Kiekendieven in de duinen van zowel Texel als Terschelling en in Groningen eveneens een vijftal paren. De Velduil-aantallen schommelen hevig. Op Texel zijn zij volledig afhankelijk van de noordse woelmuis. De veldmuis komt daar niet voor. Pieken in de aantallen veldmuizen (de zogenaamde muizenplagen) zullen op termijn blijven zorgen voor incidentele oplevingen elders. Zoals dat in 2014 en 2019 gebeurde in Friesland.

Actieplan
In 2018 ging het 'Actieplan Broedvogels Waddenzee' van start. Naast een focus op met name sterns, richt het plan zich ook specifiek op deze beide roofvogelsoorten. Terwijl in 1990 van zowel de Blauwe Kiekendief als de Velduil landelijk nog geregd sprake was van zo'n honderd broedgevallen, met een sterk aandeel voor het Waddengebied, lijkt de afname niet meer te stoppen. Wat zijn daarvan de oorzaken? Er zijn een aantal duidelijke factoren aan te wijzen, zoals de stikstofdepositie, recreatiedruk, intensivering van de landbouw en de daarmee samenhangende schaalvergroting. Maar even wezenlijk zijn zaken als de veroudering van bossen en de afname van aantallen prooidieren. De konijnenstand is als gevolg van ziekten gedecimeerd. Fazanten en weidevogels brengen door voedselgebrek steeds minder kuikens groot. Daarmee zijn alternatieve prooien in muizenarme jaren voor uilen en kiekendieven niet meer voorradig. Naast geringer broedsucces blijken een hoge wintersterfte en het uitwaaieren naar elders (gunstiger gebieden in Europa en voor de Velduil zelfs Noord-Afrika) een rol in de afname te spelen. Welk actieplan kan daaraan tegenwicht bieden?

Vogelakkers
Een van de redelijk kansrijke pogingen wordt gevormd door zogenaamde vogelakkers. Stroken luzerne en stroken braakland bieden muizen, insecten en daarmee ook vogels extra voedsel. Zo ontstaan 'gecontroleerde muizenhaarden'. Er zijn meer soorten die daarvan profiteren. In de hoge kruiden van de braakliggende stroken zijn muizen voor vogels lastig te vangen. De ermee afgewisselde stroken luzerne worden daarom kort gehouden door regelmatig maaien na de bloeiperiode. Er ligt momenteel zo'n 150 ha van dergelijke akkers in Groningen en op Texel. Op de andere Waddeneilanden is te weinig landbouwgrond om datzelfde toe te passen. Daar overheerst bovendien grasland. Terecht merkt een medewerker van Staatsbosbeheer op dat hij bij de inrichting van zijn terrein niet alleen te maken heeft met de belangen van deze beide doelsoorten. Streven is om ook in Friesland doelgerichte voorzieningen aan te leggen. Het merendeel van de jonge Blauwe Kiekendieven blijkt in sommige jaren in Noord-Friesland te overwinteren. Dat laatste blijkt uit onderzoek met gezenderde vogels. Deze werken op lichtcellen. Voor het volgen van (tot nu toe met name jonge) vogels met zenders blijken de winterdagen te kort. Veel van hen zijn in de wintermaanden niet terug te vinden op de radar.

Texel
Op Texel is een van de speerpunten van het werken met vogelakkers. Daar jagen Velduil en (Bruine en) Blauwe Kiekendief met name in agrarisch gebied op de noordse woelmuis en enkele andere muizensoorten. De veldmuis ontbreekt. Momenteel is op Texel een oppervlakte van 85 ha vogelakker, 110 ha akkerranden en 110 ha 'vogelgraan' gerealiseerd. Hier is de bereidwilligheid van de boeren

groot. Door aangepast maaibeleid en land met extensief beheer wordt nog eens 100 ha 'vogelvriendelijk' beheerd. De grens van wat kan wordt (ondanks de grote motivatie onder de agrariërs) bepaald door de beschikbare subsidies. Terwijl soorten als Gele Kwikstaart en Veldleeuwerik hiervan profiteren, blijft het effect ervan op Texel voor de Blauwe Kiekendief onduidelijk, terwijl de Velduil nog slechts onregelmatig op het eiland broedt. In de winter weten beide soorten de vogelakkers op dit eiland wel te vinden.

Onderzoek
Voor het onderzoek naar het vervolg van broedsucces is zenderonderzoek een welkome aanvulling. Overleving van de jongen blijkt problematisch. Dat komt ook naar voren uit slaapplaatstellingen in de winter. Braakbalonderzoek werpt licht op de beschikbaarheid van prooidieren. De jonge Blauwe Kiekendieven worden van kleurringen voorzien. De nesten op Texel (3 in 2020) en Terschelling (6 in 2020) worden nauwlettend gevolgd en beschermd met een gazen kooi. Door de bovenranden te voorzien van uitbuigende stroken gaas, kunnen grond-predatoren niet bij deze nesten. De laatste tien jaar hebben de 'blauwe kieken' een gemiddeld succes dat ruim boven de (voor het voortbestaan van de populatie) benodigde 1,5 jong per broedsel ligt. Het probleem ontstaat in wat erop volgt. Duidelijk is dat met name de fase na het broeden bepalend is voor de overleving. Dan blijkt de sterfte verontrustend hoog. De jonge vogels van De Blauwe Kiekendief zwerven voornamelijk binnen 'eigen gebied': De Nederlandse en Duitse eilanden en kustgebieden langs de Waddenzee. Een enkeling waagt zich verder, zoals een exemplaar dat in Zweden (waarschijnlijk) gebroed heeft en een ander dat in West-Frankrijk terechtkwam. Het lijkt erop dat de Nederlands-Duitse Blauwe Kiekendieven een 'gesloten populatie' vormen.

Dieetstudie
Op Terschelling blijken Blauwe Kiekendieven voor ruim veertig procent afhankelijk van het (sterk verminderde) konijnenaanbod, voor ongeveer vijfentwintig procent van zangvogels als Spreeuw, Kneu en piepers. Het aandeel woelmuizen als voedsel is op Texel hoog, maar gering op Terschelling door het vrijwel ontbreken daarvan. Op Texel vormen Konijnen maar een zeer gering aandeel van de prooien. Daar vormt het aandeel van woelmuizen en zangvogels allebei ongeveer de helft van het totaal.

Vragen en verder onderzoek
Er blijft nog genoeg te onderzoeken over. Wat verklaart bij de 'blauwe kiek' het enorme mannentekort? Polygamie is niet zeldzaam en nauwelijks volwassen mannen beginnen (met wisselend succes) al aan paarvorming. Meer zicht krijgen op de spreiding in de winter, het voedselaanbod in het winterkwartier, maar nadrukkelijk ook maatregelen die de konijnenstand bevorderen, plus het uitbreiden van de aantallen vogelakkers in en buiten het broedbiotoop vormen de belangrijkste aanbevelingen. Een aanvulling via de 'chat' van een Belgische deelneemster over de invloed van jacht en stroperij in Wallonië en vooral Frankrijk (waar de meeste West-Europese Blauwe Kiekendieven broeden) kwam door tijdgebrek helaas niet meer aan de orde.

Natuurgebieden versus akkers
In Groningen werd het eerste nest in een akkergewas vastgesteld in 2009. Vrijwel alle kiekendieven, behalve (meestal) de Bruine, vertonen momenteel een voorkeur voor akkerland als broedbiotoop. Zowel in Groningen, Overijssel en Flevoland als in Duitsland en Frankrijk. Op de eilanden wordt door de 'blauwe kiek' nog wel in de duinen genesteld. De voorkeur gaat in akkergebied uit naar percelen wintertarwe. Deze wordt echter geoogst als de jongen nog niet vliegvlug zijn. Dat legt de druk bij nestbescherming. Alle (!) agrariërs in Oost-Groningen werken mee aan beschermingsmaatregelen en het beheer van vogelakkers. In dat gebied bestaat het dieet voor tachtig procent uit woelmuizen, zoals de veldmuis; zestien procent wordt gevormd door vogels. Qua biomassa vormen de vogels één-derde tegen zestig procent muis. Het blijkt dat in magere muizenjaren de kiekendieven enige moeite hebben met het overschakelen naar andere voedselbronnen. Mogelijk daardoor zijn de broedresultaten van jaar tot jaar sterk verschillend. In het Groningse zijn met name twee vrouwtjes het meest productief, beide al zes jaar. Ook hier worden de jongen van kleurringen voorzien. Sinds 2009 zijn er 71 jongen uitgevlogen. Dat is gemiddeld voldoende voor een stabiele populatie, ware het niet dat er na het uitvliegen veel misgaat. De helft van de nesten wordt

Velduil, 14 juni 2014 Schiermonnikoog
Foto: Rick van der Weijde

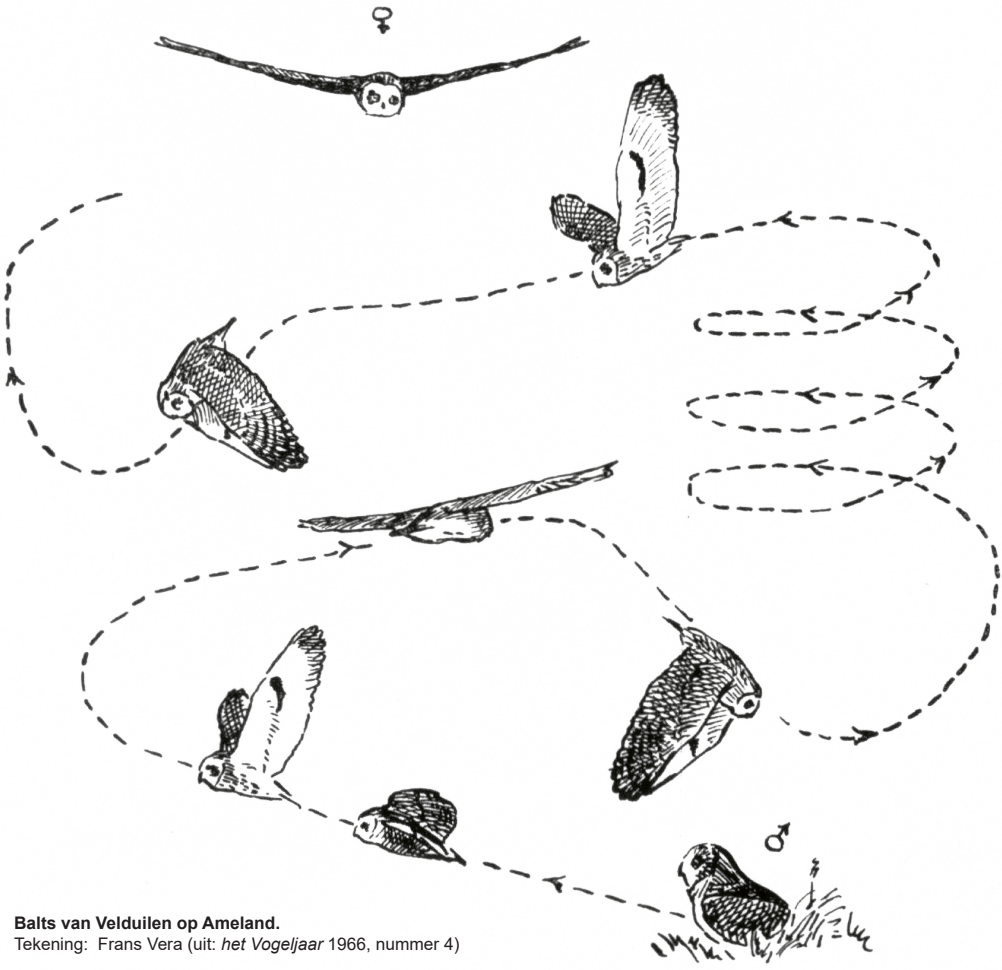

Balts van Velduilen op Ameland.
Tekening: Frans Vera (uit: *het Vogeljaar* 1966, nummer 4)

Velduil
Foto: Koos Dansen

verlaten of mislukt om een of andere reden. Bij de geslaagde broedgevallen ligt het succes op 3,2 jong. Enkele nieuwkomers worden aan de hand van hun ringen herkend als Duitse vogels, maar de meeste jongen die het redden, keren terug naar hun geboortestreek. Om opnieuw te nestelen in wintertarwe.

Wintergedrag

In de winter verblijven er ongeveer vier- tot achthonderd Blauwe Kiekendieven in ons land. De meeste komen uit Scandinavië en Rusland. Het valt op dat dan de vogelakkers minder jachtsucces opleveren dan kort grasland. Al lijken de vogels wel door vogelakkers te worden aangetrokken. Ook in de winter blijken Blauwe Kiekendieven sterk afhankelijk van het (woel)muizenaanbod. In Groningen geboren jongen, die met een GPS-systeem zijn uitgerust, maken zelden grote omzwervingen. De noordelijke delen van Friesland zijn in de winter favoriet. Bij verminderd muizenaanbod komt Groningen in beeld, aangevuld met het Zeeuwse platteland. Een enkeling waagt zich aan de oversteek naar Engeland of een langere tocht tot diep in Spanje.

Muisafhankelijk

Bepalend, ook voor de Velduil, zijn de goede muizenjaren. Ondanks dat vogelakkers voor meer voedsel zorgen, blijft groei van de huidige populaties van beide soorten (anders dan bij de Grauwe Kiekendief) achterwege. Een neveneffect van het bevorderen van het muizenaanbod is dat de druk op weidevogelbroedsels vermindert. In muizenarme jaren vallen extra veel pullen ten prooi aan kiekendieven, reigers, buizerds en uilen. De sterfte onder uitgevlogen jongen is zorgelijk. Van de 14 van satellietzenders voorziene jonge Blauwe kiekendieven was een aantal van 5 al binnen het eerste halfjaar omgekomen. Na één jaar waren er van de zes in 2019 gezenderde exemplaren nog slechts drie in leven. Als oorzaken van de sterfte werd tweemaal predatie en eenmaal verhongering vastgesteld. Dat laatste wijst opnieuw op de afhankelijkheid van voldoende voedsel, en dan vooral muizen.

Zwervers

Ook jonge Velduilen worden met GPS-zenders gevolgd. Zij gaan kriskras door heel Nederland, maar sommige gaan door naar Polen, Frankrijk en in één geval (via Noord-Afrika) naar Rusland. Wat een alarmerend verschijnsel is, is dat na de (tijdelijke en inmiddels omgebogen) afname van de Grauwe Kiekendief de Blauwe (na een piek rond 1995) nu ook de Bruine Kiekendief daarmee te kampen heeft. Dat geeft een verontrustend signaal af. Heeft de Velduil nog kansen als broedvogel in ons land? En hoe is dat met de Blauwe Kiekendief?

Perspectief

Met zeven paren in Groningen en nauwelijks meer broedsels op de Waddeneilanden hebben we het over een kwetsbare populatie Blauwe Kiekendieven. De meest productieve vrouwtjes hebben ook niet het eeuwige leven. Zonder nestbescherming en vogelakkers zou het verhaal mogelijk al afgelopen zijn. Zolang er muizenpieken optreden, zal de Velduil met zijn nomadische leefstijl ongetwijfeld van tijd tot tijd hier nestelen. Maar de aantallen van voorheen en de regelmaat waarmee hij bijvoorbeeld op de Waddeneilanden broedde, lijken niet meer haalbaar. Anders ligt dat voor de Blauwe Kiekendief. Niets wijst erop dat de huidige populatie groeit. Terwijl de Grauwe stabiel blijft op zo'n vijftig paar (waarvan 35 in Groningen), is de Blauwe Kiekendief met nog geen twintig paartjes en zonder gezonde uitwisseling met andere populaties uitermate kwetsbaar. De doelen voor deze beide muizenjagers van Natura 2000 lijken momenteel meer op een luchtkasteel dan op iets wat haalbaar is, ondanks vogelakkers en andere pogingen om te redden wat er te redden valt.

■ Carel de Vink, e-mail: carelirene@gmail.com

BRON:

Online-seminar, 'Blauwe Kiekendief en Velduil in het Waddengebied: een update & hoe verder'; Kenniscentrum Akkervogels in samenwerking met Sovon en Vogelbescherming, **11 maart 2021**

Over het ontstaan van twee posters met vogels van Curaçao

Dick Poppe

Educatieve posters
In 1996 kwam ik in contact met de Stichting Dierenbescherming Curaçao naar aanleiding van een voorstel van mij om enkele natuurposters te maken die vooral bedoeld zijn als educatieve schoolwandplaten. Daar werd enthousiast op gereageerd, want de posters werden als een belangrijke aanvulling beschouwd op een reeks door de Stichting uitgegeven natuurboekjes. Daaronder ook het populaire vogelboekje *Nos paranan - Onze vogels - Our birds*, geschreven door Bart de Boer. Aldus kreeg ik in 1997 de gelegenheid om een gesponsorde reis naar Curaçao te maken om daar te werken aan een tweetal posters, waarop naast een aantal plantensoorten en twee soorten reptielen in totaal 31 vogelsoorten staan afgebeeld die karakteristiek zijn voor de avifauna van Curaçao.

Cruises
Mijn interesse voor de Antilliaanse vogelwereld heeft de volgende achtergrond.
Begin februari 1972 arriveerde ik voor het eerst op Curaçao. Voor mijn doctoraal-onderzoek biologie aan de Vrije Universiteit verbleef ik dat jaar in het Caribische gebied. Mijn hoofdvak was Diersystematiek en Diergeografie, destijds onder leiding van wijlen Prof. Dr. K. H. Voous. Ik observeerde zeevogels vanaf het hydrografisch onderzoeks-vaartuig Hr. Ms. Luymes van de Koninklijke Marine tijdens een tiental cruises die in de loop van dat jaar gemaakt werden. Het doel van de cruises was vooral met dieptepeilingen de bezochte zeegebieden beter in kaart te brengen. Tevens kregen onderzoekers van verschillende universiteiten zoals ik gelegenheid om als gast mee te varen. In 1972 vonden er 7 cruises plaats rond de Bovenwindse eilanden St. Maarten, St. Eustatius en Saba. Daarnaast was er een cruise rond de kust van Bonaire en een rond Aruba. De uitgangsbasis was steeds de marinebasis Parera op Curaçao. Tijdens de walperioden had ik een kamer ter beschikking bij het Biologisch Onderzoeksinstituut Carmabi te Willemstad, Curaçao, waar ook andere biologen verbleven in het kader van studieprojecten. Tijdens de tiende cruise werd vanaf Curaçao via de Atlantische Oceaan naar Den Helder gevaren. Daarna is Hr. Ms. Luymes uit de vaart genomen. Na mijn terugreis naar Nederland ben ik na het afronden van mijn studie aan de slag gegaan als biologieleraar in het voortgezet onderwijs. Ik correspondeerde nog wel met enkele personen die ik op de Caribische eilanden had leren kennen, onder meer met Bart de Boer die daar werkzaam was als biologieleraar. Via hem benaderde ik in 1996 de Stichting Dierenbescherming Curaçao met het voorstel om de eerdergenoemde natuurposters te maken.

Vogels van de wildernis
De ene poster heeft als titel *In de mondi*. In de lokale taal, het Papiamento, worden de struwelen en bosschages in het heuvellandschap aangeduid met de term ‘mondi’. In ruimere zin wordt ‘mondi’ ook wel gebruikt om wildernis aan te duiden. Op de achtergrond van de mondi-poster staat de Christoffelberg (375 m), gelegen op het noordwestelijke deel van het eiland. De top van de Christoffelberg is het hoogste punt van Curaçao en ligt midden in het Christoffel Nationaal Park. Links op de voorgrond van de mondi-poster staat bovenop een rotsblok een Kuifcaracara (*Caracara plancus*) met rechts daarnaast de Tropische Spotlijster (*Mimus gilvus*). In de Manzaliña-boom links zitten van boven naar beneden Maskergrondvink (*Melanospiza bicolor*), Oranje Troepiaal (*Icterus icterus*), Groene Kolibrie (*Chlorostilbon mellisugus*), Gele Troepiaal (*Icterus nigrogularis*) en Andesmus (*Zonotrichia capensis*). Rechts van de Christoffeltop vliegt een volwassen Witstaartbuizerd (*Geranoaetus albicaudatus*), op een schijfcactus zitten twee Maïsparkieten (*Eupsittula pertinax*) en op de staafcactus rechts zit een mannetje Amerikaanse Toren-

Over het ontstaan van twee posters met vogels van Curaçao.

In de *Mondi*

Vogels van de wildernis

poster op pagina's 24-25

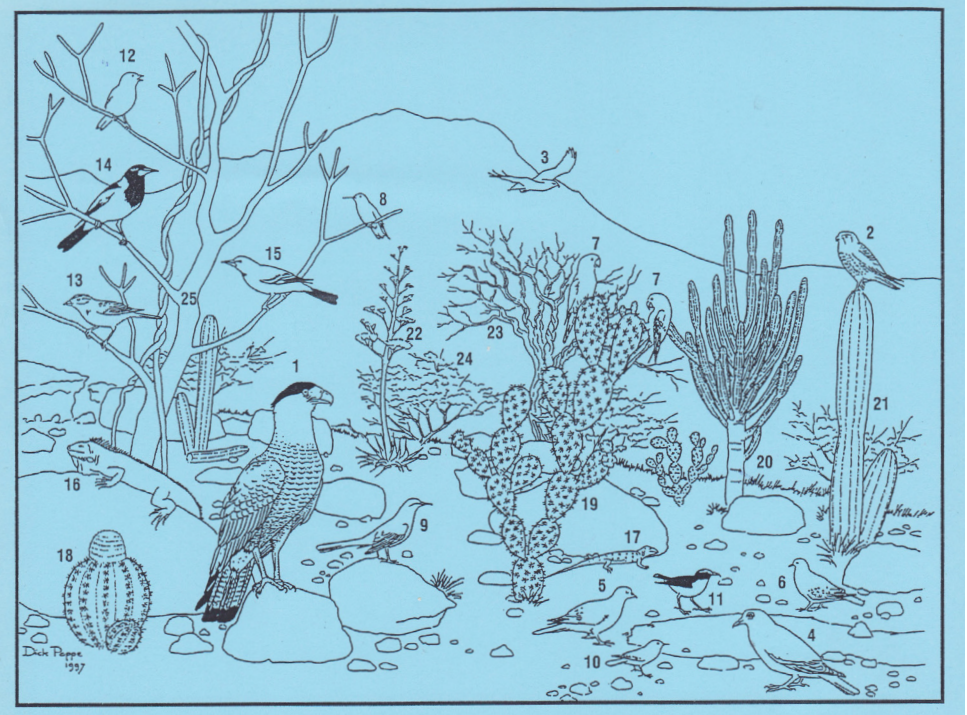

Nos naturalesa - Den mondi
Onze natuur - In de "Mondi"

Soortenoverzicht

1. Caracara - Warawara - Polyborus plancus
2. Amerikaanse Torenvalk - Kinikini - Falco sparverius
3. Witstaartbuizerd - Falki - Buteo albicaudatus
4. Naaktoogduif - Alablanka - Columba corensis
5. Geoorde Treurduif - Buladeifi - Zenaida auriculata
6. Musduifje - Totolika - Columbigallina passerina
7. Westindische Parkiet - Prikichi - Aratinga pertinax
8. Groene Kolibrie - Blenchi - Chlorostilbon mellisugus
9. Caribische Spotlijster - Chuchubi - Mimus gilvus
10. Gele zanger - Para di Misa - Dendroica petechia
11. Suikerdiefje - Barika Hel - Coereba flaveola
12. Zwartkopgrasvink - Mòfi - Tiaris bicolor
13. Andesmus - Chonchorogai - Zonotrichia capensis
14. Oranje Troepiaal - Trupial - Icterus icterus
15. Gele Troepiaal - Trupial Kachó - Icterus nigrogularis
16. Groene Leguaan - Yuana - Iguana iguana
17. Blausana - Blòblò - Cnemidophorus murinus
18. Bolcactus - Milon di Seru - Melocactus spec.
19. Spaanse Juffer - Infrou - Opuntia wentiana
20. Zuilcactus - Kadushi - Subpilocereus Repandus
21. Zuilcactus - Datu - Ritterocereus griseus
22. Agave - Pita - Agave vivipara
23. Brasiel (Verfhout) - Brasia - Haematoxylon brasiletto
24. Wabi - Wabi - Acacia tortuosa
25. Manzaliña - Manzaliña - Hippomana mancinella

Aan het water

Vogels van de baaien

poster op pagina's 26-27

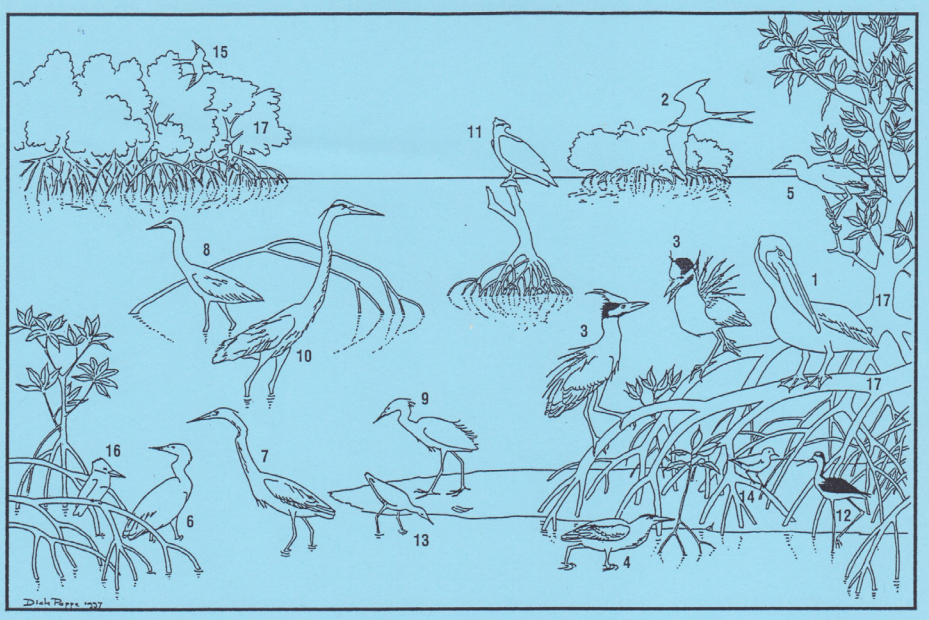

Nos naturalesa - Kantu di awa
Onze natuur - Aan het water

Soortenoverzicht

1. Bruine Pelikaan - Pelikan - Pelecanus occidentalis
2. Amerikaanse Fregatvogel - Makuaku, Skèrchi - Fregata magnificens
3. Geelkruinnachtreiger - Krabèchi - Nyctanassa violacea
4. Groene Reiger - Galiña di Awa - Butorides striatus
5. Koereiger - Bubi di Baka - Bubulcus ibis
6. Kleine Blauwe Reiger - Bubi Blou Chikí - Egretta caerulea
7. Witbuikreiger - Bubi Tres Koló, Gran Gudjee, Garabèt - Egretta tricolor
8. Roodbruine Reiger - Bubi Garganta Korá - Egretta rufescens
9. Amerikaanse Kleine Zilverreiger - Garza Blanku, Garabèt - Egretta thula
10. Amerikaanse Blauwe Reiger - Bubi Blou Grandi - Ardea herodias
11. Visarend - Gabilan Piskadó, Gabilan di Laman - Pandion haliaetus
12. Steltkluut - Makamba, Kaweta di Patu - Himantopus himantopus
13. Kleine Geelpootruiter - Snepi Pia Hel - Tringa flaviceps
14. Amerikaanse Oeverloper - Snepi - Actitis macularia
15. Visdief - Meuchi - Sterna hirundu
16. Bandijsvogel - Kabes Grandi - Ceryle alcyon
17. Rode mangrove - Mangel tan - Rhizophora mangle

valk (*Falco sparverius*). Rond het tijdelijke regenpoeltje rechtsonder zitten van links naar rechts Geoorde Treurduif (*Zenaida auriculata*), Gele Zanger (*Setophaga aestiva*), Suikerdiefje (*Coereba flaveola*), Naaktoogduif (*Patagioenas corensis*) en Musduifje (*Columbina passerina*). Alle afgebeelde vogelsoorten komen als broedvogel voor in het Christoffel Nationaal Park, elders in het vrij heuvelige binnenland van Curaçao en tevens in soortgelijk biotoop op Bonaire en Aruba.

Vogels van de baaien

Op de poster *Aan het water* staan watervogels afgebeeld die algemeen voorkomen in het kustlandschap met mangroven zoals men dat kan aantreffen langs de grotere baaien. Met name verschillende reigersoorten gedijen goed in dergelijk landschap. Van links naar rechts staan op de poster de volgende reigersoorten afgebeeld: Kleine Blauwe Reiger (*Egretta caerulea*), Roodhalsreiger (*Egretta rufescens*), Amerikaanse Blauwe Reiger (*Ardea heroidas*), Witbuikreiger (*Egretta tricolor*), Amerikaanse Kleine Zilverreiger (*Egretta thula*), een paartje baltsende Geelkruinkwakken (*Nyctanassa violacea*), een foeragerende Groene Reiger (*Butorides virescens*) en rechts in de mangrove nog een rustende Koereiger (*Bubulcus ibis*). Op de wortels van dezelfde mangroveboom zitten ook een rustende Bruine Pelikaan (Pelecanus occidentalis) en een Amerikaanse Oeverloper (*Actitis macularius*). Daar vlakbij staat een Amerikaanse Steltkluut (*Himanthopus mexicanus*). Op de mangrove linksonder zit een rustende Bandijsvogel (*Megaceryle alcyon*) en voor het zandbankje staat een foeragerende Kleine Geelpootruiter (*Tringa flavipes*). Op de dode mangroveboom midden op de poster zit een Visarend (*Pandion haliaetus*) met een pas gevangen vis in de klauwen. Als vliegende vogels ziet men op de poster tenslotte nog links een Visdief (*Sterna hirundo*) en rechts een Amerikaanse Fregatvogel (*Fregata magnificens*).

Het resultaat

De posters (formaat 70 x 100 cm, inclusief witte omranding) zijn destijds gedrukt in Nederland en door de Nederlandse Koninklijke Marine per schip vervoerd naar Curaçao. Bij de sponsoring waren behalve Stichting Dierenbescherming Curaçao ook het Departement van Milieu en Natuur, KLM (vliegreis) en een lokaal autoverhuurbedrijf betrokken. Door de familie Kooyman (van het bouwmarktbedrijf Kooyman) was het gastenverblijf beschikbaar gesteld, waardoor ik op een fraaie locatie gelegenheid had om vooral de aan mangroven gebonden vogelsoorten te observeren. Beide wandplaten zijn gratis gedistribueerd op alle scholen van Curaçao, van Aruba, Bonaire, St. Maarten, St. Eustatius en Saba. Daarnaast werden de posters te koop aangeboden aan particulieren door Stichting Dierenbescherming Curaçao en bij lokale boekhandelaren (voor 15 Antilliaanse guldens per stuk). Een deel van de opbrengst werd door de winkeliers overgemaakt naar de Dierenbescherming. Van de mondi-poster is in 1999 door Caribbean Handicraft een placemat-versie uitgebracht, die tot op heden nog verkrijgbaar is in souvenirwinkels in Willemstad. In 2003 kreeg ik nogmaals gelegenheid een gesponsorde reis te maken naar Curaçao, deze keer voor het maken van de schoolwandplaat *Leven op het rif* met verschillende soorten vissen en andere soorten organismen van het koraalrif.

■ D.M.C. Poppe, e-mail: dpoppe@live.nl

LITERATUUR:

De Boer, B. (1993): Nos paranan - Onze vogels - Our birds, Curaçao, Bonaire, Aruba. Stichting Dierenbescherming Curaçao.

De Boer, B., Newton, E. & Restall, R. (2012): Birds of Aruba, Curaçao and Bonaire. Christopher Helm, London.

Prins, T.G., Reuter, J.H., Debrot, A.O., Wattel, J. & Nijman, V. (2009): Checklist of the birds of Aruba, Curaçao and Bonaire. Speciale uitgave van Ardea 97 (2).

Voous, K.H. (1955): Vogels van de Nederlandse Antillen. Uitgaven "Natuurwetenschappelijke Werkgroep Nederlandse Antillen", Curaçao.

Voous, K.H. (1983): Birds of the Netherlands Antilles. Second edition. Walburg Pers, Zutphen.

Wells, J.F., Wells, A.C. & Dean, R. (2017): "Birds of Aruba, Bonaire, and Curaçao - A Site and Field Guide".

Over het ontstaan van twee posters met vogels van Curaçao.

In de *Mondi*

Vogels van de wildernis

Legenda op pagina 21

Aan het water

Vogels van de baaien

Legenda op pagina 22

Veldleeuwerik.
Tekening: Syteke Dijksen

Veldleeuweriken op najaarstrek: meer vragen dan antwoorden

Franklin Tombeur

Aandacht voor de vogeltrek is ouder dan men zou denken. Met name Aristoteles (384-322 voor Christus) had al aandacht voor dat verschijnsel (Stresemann, 1996, Vaughan, 2009). Enkele bezoeken in de jaren zeventig van de vorige eeuw aan het Zweedse vogeltrekparadijs Falsterbo en de publicatie van Stolt (1980) over de trek van de Veldleeuwerik *Alauda arvensis* waren de trigger om zelf ook trekvogels te gaan tellen. Ik sloot mij in 1982 aan bij de Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWVT), opgericht in 1980. Op dat moment waren er in Zeeuws-Vlaanderen twee telposten: de telpost Vuurtoren Breskens (LWVT501) met onder meer tellers als Eric Marteijn en de betreurde Thijs Kramer (Telpost Breskens, 2014) en Canisvlietbinnenpolder (LWVT502) met mijzelf als teller. De telpost LWVT502 staat beschreven in Tombeur (2019). Van 1991 tot 2005 werden jaarlijks tussen 1 augustus en 30 november veertig vroege ochtendtellingen verwezenlijkt. Dat brengt een totaal van zeshonderd tellingen telkens van 2,5 uur of een totaal van 1500 uur.
Niet zo bekend is dat over de najaarstrek in Zeeland al veel vroeger werd geschreven. Prachtige stukjes daarover vond ik in Natura, het tijdschrift van de KNNV; een Nederlands netwerk, zelfs met posten rond Antwerpen en tussen Brussel en Leuven (Jansen, 1949, 1950)!

De Veldleeuwerik broedt in een gebied dat zich uitstrekt van de Britse eilanden tot Kamtsjatka in het Verre Oosten (Voous 1960). Het is een steppevogel (Heinroth & Heinroth, 1966) en aldus vinden we hem hier te lande als broedvogel van de open agrarische landschappen. Dat dreigt echter verleden tijd te worden. Bij ons – maar ook elders in Europa

Veldleeuwerik.
Tekening: Dick Poppe

– gaat de soort als broedvogel en als wintervogel sterk achteruit (Sovon, 2018). In de herfst trekken veel vogels weg uit de broedgebieden. Daarbij zou er gescheiden trek optreden bij mannetjes en vrouwtjes en tussen adulten en juvenielen (Schekkerman, 1996). Najaarstrek gebeurt in een breed front. Over stuwing is het laatste woord nog niet gezegd. Nog steeds mooi om te lezen is de discussie daarover tussen Willem van Dobben en Gerrit Wolda in Natura 35(1):1-11 in 1936 (!). De grote aantallen op de duintelpost De Vulkaan (Den Haag) aan de Noordzeekust getuigen dat daar wel stuwing optreedt, maar op duintelpost De Nolle in de Westerscheldemonding merkt men er niks van. Identiek qua ligging als De Vulkaan is duintelpost Westkapelle (Walcheren), maar ook daar vindt men soms opmerkelijke verschillen (Tabel 1).

Datum	Westkapelle	De Vulkaan
27 oktober 2004	12.943	8.784
28 oktober 2004	1.542	813
29 oktober 2004	8.288	275
27 oktober 2005	4.411	2.930
28 oktober 2005	1.740	4.776

Tabel 1 - aantal getelde Veldleeuweriken op dezelfde dag op twee duintelposten langs de Noordzeekust

Veldleeuweriken steken zonder aarzelen grotere wateren over zoals de Noordzee en de Golf van Biskaje (Spaepen & Van Cauteren 1968), maar volgens Stolt (1980) zou de kustlijn wel degelijk een rol spelen. De soort is ook nachttrekker in onbekend aantal. Deze zou zeer omvangrijk zijn (Dierschke et al., 2011).

Het najaar

Volgens Lensink (2002) loopt de najaarstrek in Nederland van eind september tot begin november en neemt de trekintensiteit rond half oktober sterk toe. In minder dan twee weken passeert meer dan de helft van het najaarstotaal, in sommige jaren zelfs binnen een week. Dat laatste mogen we voor de telpost in de Canisvlietbuitenpolder erg letterlijk nemen. In augustus passeren geen vogels – sommige zingen nog volop boven het gewas – maar in september zien we slechts sporadisch enkele vogels. Daarom presenteren we in deze bijdrage enkel cijfers vanaf 1 oktober en eindigen we op 15 november. Wat daarna nog passeert zijn enkelingen, met uitzondering van 1995, toen na 15 november nog twee trekgolfjes doortrokken met 34 en 49 vogels. Deze bijdrage behandelt hier dus telkens de vroege ochtendtellingen, die een half uur voor de lokale zonsopgang aanvangen en eindigen twee uur erna. Alles samen 247 tellingen goed voor 617,5 uur.

Aantallen

Flinke schommelingen in het jaarlijkse aantal getelde vogels is een te verwachten beeld (Figuur 1). Er zijn mooie ochtenden in oktober waarin je toch nauwelijks een vogel ziet. Elke teller heeft dit al eens ervaren. Donald (2004) geeft in zijn monografie over de Veldleeuwerik daarvoor geen verklaring, maar een aantal factoren, zoals tijdstip, ervaring, telinspanning, zichtbaarheid, worden vaak onderschat. Zo worden grote groepen gemakkelijker ontdekt dan kleine en maken sommige laagvliegende soorten een horizontale dan wel verticale slalom naargelang ze bossen overvliegen of vermijden (Herremans, 2005). In het geval van onze telpost lijkt dit niet aannemelijk want er zijn geen bossen in de wijde omgeving. Waaraan de verschillen van jaar tot jaar zijn toe te schrijven durf ik niet te zeggen. Maar de inbreng van de teller is niet gering. Er worden nogal wat vogels gemist! Zie daarvoor enkele voorbeelden door Herremans aangehaald. Bij mooi weer wordt er hoog gevlogen, evenals bij staartwind. Dan mis je heel wat. De dagrecords – ook wel eens bij grijs weer en tegenwind, want dan wordt er laag gevlogen – zijn dus minima. Maar één topdag gooit soms het ganse plaatje ondersteboven.
Toch passeren er na zoveel jaar steeds minder Veldleeuweriken (Figuur 1). En dat lijkt logisch als je leest dat hij als broedvogel zo fel achteruitgaat in grote delen van Europa.
De aantallen op de telpost Canisvlietbinnenpolder – waar dus enkel vroege ochtendtellingen plaatsvinden – zijn al met al zeer bescheiden. Dit komt nog meer tot uiting in de jaarlijkse dagrecords (Tabel 3). Vergelijken met andere Nederlandse telposten is moeilijk zo niet onmogelijk, want bijna overal wordt het telprotocol niet meer gevolgd. ‘Lege luchten’ zijn niet in trek bij tellers want die willen vooral véél zien. Leuk voor de aantallen, de soorten en de tellers, maar zo krijg je een

trekbeeld met enorm veel ruis. Ter duiding hierna wat cijfers van de Nederlandse tellingen voor de jaarlijkse Euro Birdwatch, in het begin van oktober. Daarbij worden ook de vogels 'ter plaatse' geteld (med. G. Ottens). De enorme verschillen in het aantal posten staat natuurlijk geen enkele vergelijking toe (Tabel 2).

Jaar	Aantal vogels	Aantal telposten
1996	786	139
1999	53	70
2001	953	65
2003	1537	70
2004	3715	110
2005	444	125

Tabel 2 - Aantal vogels tijdens Euro Birdwatch

Verloop over het seizoen

De mediaan – dat is de dag waarop 50% van het seizoenstotaal is gepasseerd – ligt viermaal in de tweede decade (11-20 oktober), achtmaal in de derde decade (21-31 oktober) en driemaal in de eerste decade van november (Tabel 3). Met andere woorden: de Veldleeuwerik is geen vroegertje. Mogelijk heeft dat te maken met de eerste sneeuwbedekking in de broedgebieden. Hoe dichter de aanzet (10%) bij de mediaan (50%) ligt hoe steiler de trek verloopt. Het verschil bedraagt gemiddeld tien dagen. De trek zet dus laat in en verloopt dadelijk al steil (Tabel 3).

Veldleeuwerik.
Tekening: Dick Poppe

Jaar	Totaal	10%	25%	Mediaan	75%	90%	Dagrecord
1991	1022	12 okt	13 okt	26 okt	27 okt	27 okt	355 (26 okt)
1992	1422	08 okt	13 okt	27 okt	27 okt	7 nov	525 (27 okt)
1993	1866	08 okt	16 okt	16 okt	26 okt	2 nov	776 (16 okt)
1994	852	15 okt	27 okt	1 nov	5 nov	6 nov	309 (1 nov)
1995	1237	14 okt	22 okt	2 nov	12 nov	15 nov	297 (22 okt)
1996	943	11 okt	19 okt	23 okt	28 okt	09 nov	303 (23 okt)
1997	1429	13 okt	16 okt	22 okt	27 okt	4 nov	376 (22 okt)
1998	1236	28 okt	31 okt	2 nov	7 nov	7 nov	457 (7 nov)
1999	1016	13 okt	16 okt	19 okt	30 okt	6 nov	282 (16 okt)
2000	807	17 okt	21 okt	23 okt	4 nov	4 nov	214 (23 okt)
2001	1293	13 okt	14 okt	20 okt	23 okt	29 okt	237 (14 okt)
2002	956	10 okt	16 okt	29 okt	4 nov	6 nov	154 (29 okt)
2003	687	13 okt	13 okt	23 okt	28 okt	6 nov	186 (23 okt)
2004	1228	11 okt	11 okt	13 okt	29 okt	29 okt	493 (11 okt)
2005	605	5 okt	10 okt	21 okt	29 okt	29 okt	208 (21 okt)

Tabel 3- Jaarlijkse plaatsing van de 10%, 25%, 50%, 75% en 90% van het aantal gepasseerde vogels en het jaarlijkse dagrecord.

Onze dagrecords zijn bescheiden en liggen negenmaal tussen 21 en 31 oktober (Tabel 3). Ze vallen ook tienmaal samen met de mediaan en zelfs veertienmaal liggen de mediaan en het dagrecord in dezelfde decade. De trek is dus ook flink gepiekt.

Duur

In de tabel vinden we dus bevestigd wat inzake trekintensiteit door Lensink (2002) wordt gesteld. De hoofdtrekperiode is de tijdspanne waarin tussen 10% en 90% van het seizoenstotaal is gepasseerd. Die ligt tussen 10 (1998) en 32 dagen (1995). Gemiddeld een dikke drie weken. De aanvang ligt in twee van de drie gevallen in de tweede decade van oktober en de afloop in twee op de drie gevallen in de eerste decade van november (Tabel 2). De toptrekperiode ligt tussen de dag waarop de eerste 25% is gepasseerd en de dag waarop 75% is gepasseerd. Die lag tussen zeven en eenentwintig dagen, maar slechts in vier jaren duurde dit langer dan vijftien dagen. Gemiddeld twee weken. De aanvang ligt in twee van de drie gevallen in de tweede decade van oktober en de afloop tienmaal in de derde decade van diezelfde maand (Tabel 3).

Verloop over de ochtend

Hoe verloopt de trek over de eerste tien kwartier van de ochtend? Is er verschil over de loop van het seizoen? Lensink (2002) zegt dat de bulk pas twee tot drie uur na zonsopgang doorkomt. Ik heb daarvoor de maand oktober en de eerste twee weken van november van 1991, 1998 en 2004 naast elkaar gelegd omwille van de gelijke telinspanning in die jaren in de betrokken periode. Het blijkt dat er het eerste half uur van de telling nauwelijks een veldleeuwerik passeert. De zon zit dan nog achter de einder. In de volgende twee uur heb ik gekeken waar de mediaan ligt. Die valt steeds een uur tot anderhalf uur nà zonsopgang. Op dat ogenblik loopt de vroege ochtendtelling af en is onbekend wat er daarna nog doortrekt. Ik vermoed dat de aantallen nog toenemen en de mediaan dan ook later op de dag valt. Langer tellen is hier de boodschap.

Richtingen

Op basis van ringgegevens verloopt de herfsttrek van de Veldleeuwerik steevast naar het zuidwesten, soms wel eens west of zuid (Zink, 1975, Pätzold, 1983, Cramp, 1988, Spaepen & Van Cauteren, 1962, 1968). Dat geldt althans voor Scandinavië, de lage landen, Duitsland, Polen en Rusland. Deze vogels vliegen dan naar Zuidwest Frankrijk – dat weten we omdat er aldaar miljoenen worden geschoten voor de bejubelde Franse haute cuisine – en zelfs naar Spanje en Portugal en de Franse zuidkust. Afstanden boven de tweeduizend kilometer zijn geen uitzondering. Vogels uit de Baltische staten zouden soms de keuze maken voor Noord-Italië, dus duidelijk meer zuidwaarts (Spaepen & Van Cauteren, 1962, 1968).

Wat stellen we vast op telpost Canisvlietbinnenpolder? Ook wat betreft de richting waarin gevlogen wordt, bevestigen onze tellingen het landelijke beeld van Lensink (2002).

Opnieuw nemen we enkel de periode 1 oktober-15 november in ogenschouw. Ik noteerde hetgeen passeerde binnen een straal van 100 m in één van de zestien windrichtingen. Gemiddeld is jaarlijks 82% op richting gebracht. Niet allemaal, want er zijn immers ook vogels die enkel gehoord zijn of buiten de perimeter vlogen.

Het aantal richtingen waarin gevlogen werd verschilt jaarlijks (Figuur 3). De hoofdrichtingen (zie verderop) vindt men steeds terug, maar kleine aantallen vliegen ook wel eens de ‘verkeerde’ kant op. Zo werd er in 1991 enkel gevlogen tussen zuid en west en in 1995 ook naar noord. Hieronder breng ik de richtingen waarin gevlogen werd en de desbetreffende aantallen als een percentage van het in dat najaar op richting gebrachte vogels. Richtingen waarin voor minder dan 10% werd gevlogen heb ik weggelaten.

Gemiddeld vliegt jaarlijks 89% binnen het kwadrant west-zuid, dat zijn de hoofdrichtingen (Figuur 4). Naar het zuidwesten passeerden elk jaar vogels (maximaal 57%), onmiddellijk gevolgd door het zuidzuidwesten (maximaal 71%), daarna nog naar zuid (maximaal 38%) en westzuidwest (maximaal 49%). Samengevat vliegt over vijftien jaar 36,2% gemiddeld zuidzuidwest en 32,2% zuidwest. Dat is samen ruim twee derden.

Opvallend is het jaar 1998. Dat jaar had één van de natste oktobermaanden van de twintigste eeuw. Toen vloog ook 13% naar het westen. Zuidoost en zuidzuidoost zijn in tien seizoenen genoteerd met een uitzonderlijk jaar 2001 met 114 trekkers in zuidzuidoostelijke richting. De verschillen verklaren is

vrijwel onbegonnen werk. Weersomstandigheden? Is de Veldleeuwerik windgevoelig of kan er meer aan de hand zijn? Dat er ook tegengesteld (naar het noorden) wordt gevlogen in het najaar werd ook vastgesteld door Stolt (1980).
De meeste auteurs wijzen erop dat de Veldleeuwerik zich kennelijk weinig gelegen laat liggen aan het volgen van kustlijnen en aldus tot de breedfronttrekkers gerekend kan worden. Zulks mag bijvoorbeeld blijken uit de lage aantallen Veldleeuweriken in Falsterbo. Maar volgens Stolt en enkele anderen zou de kustlijn wel degelijk invloed hebben.

Herkomst

Welke vogels betreft het? Als trekteller heb je er het raden naar waar die vogels vandaan komen. Allicht komen veel eigen broedvogels langs de post, maar wat te denken van die flinke aantallen in Nederland? Onder meer uit de Nederlandse dagrecords en de jaartotalen blijkt dat die aantallen niet niks zijn. Lensink (2002) schat die aantallen op drie tot vijf miljoen in het najaar! Volgens hem trekken door Nederland vogels uit Noord-Duitsland, Fennoscandinavië, de Baltische Staten en Noordwest-Rusland. Deze gaan deels naar het Verenigd Koninkrijk, deels naar Frankrijk en Spanje. Maar ook naar Noord-Afrika (Finlayson, 1992, Finlayson & Cortes, 1987, Heim de Balsac & Mayaud, 1962, Isenmann & Moali, 2000). Voor Spanje signaleren De Juana & Garcia (2015) ook enkele terugvangsten van vogels, geringd in Duitsland, Nederland, Tsjechië, Zweden, Denemarken, Finland en de Baltische Staten. In Limburg geringde pulli werden hetzelfde jaar teruggemeld uit Gibraltar (op 15 september!) en Zuidwest-Frankrijk (eind oktober) (Hustings et al., 2006).
Ringgegevens kunnen dus wel een tipje van de sluier lichten, maar dat blijft toch bescheiden. Spaepen (1995) brengt een overzicht van de ringactiviteiten in Europa en die zijn behalve voor Nederland en België – waar wel veel wordt geringd – zeer beperkt. Alle Europese ringcentrales ringden samen ongeveer 650.000 vogels, waarvan amper 0,14% verder dan tweehonderd kilometer werd teruggemeld. Nederland doet het iets beter met 0,5% of 92 terugmeldingen van 19.931 geringde vogels (stand 3 januari 2021).
Zo is er maar één terugvangst van een Noorse vogel in Nederland (Bakken et al., 2006).
De Zweedse ringatlas wijst op terugmeldingen uit onder meer Zuid-Engeland, België, Nederland en Zuidwest-Franrijk (Fransson & Hall-Karlsson, 2008). Dus trekrichting zuidwest. De ringatlas van Finland – waar maar weinig Veldleeuweriken geringd worden – toont hetzelfde beeld. Ook hier verloopt de trek naar het zuidwesten van Frankrijk. Dat is al snel bijna drieduizend kilometer (Valkama et al., 2014). In Hemery et al., (1991) wordt gesteld dat vogels uit de lage landen overwinteren in Zuidwest-Frankrijk.
Dat er miljoenen vogels bij ons zouden doortrekken spreek ik niet tegen, maar dat cijfer valt moeilijk te bevestigen. Op Helgoland, dat op de weg tussen Zweden en Denemarken en de lage landen ligt, zijn de aantallen eerder bescheiden. Dagen met meer dan duizend vogels dateren al van 1998 en een dagrecord was tienduizend vogels op 14 oktober 1995 (Dierschke et al., 2011).
Zo lijkt doortrek vanuit Zweden ook maar beperkt te zijn. Het dagrecord in Falsterbo in de periode 1973-2003 is amper 2100 vogels op 11 oktober 2000 (Karlsson, 2004) en in de periode 1949-1960 ligt het seizoenstotaal niet boven de 1220 vogels (Ulfstrand et al., 1974). Misschien laten ze Falsterbo links liggen. Ulfstrand et al. opperen die mogelijkheid al in 1974 en wijzen op het ‘dark number’ wat de nachttrek betreft. Weerradars bevestigen dat ’s nachts miljoenen vogels over onze contreien trekken. Welke soorten het betreft is vaak niet te achterhalen (Van Gasteren, 2016).
Dat Duitse (broed)vogels hier ook passeren mogen we deduceren uit het feit dat ze overwinterend zijn aangetroffen in Zuid-Engeland (Bairlein et al., 2014). Zouden dat onze west vliegende vogels kunnen zijn? Een onbekend deel van de Duitse vogels (Klafs, 1979) trekt naar Zuidwest-Frankrijk en meer dan de helft legt een afstand tussen honderd en duizend kilometer af. Het betreft hier wel ringgegevens en geen echte trektelresultaten. De ‘vele’ terugmeldingen uit Zuidwest-Frankrijk zijn slachtoffers van de jacht (Bairlein et al., 2014, Fransson & Hall-Karlsson, 2008). Dit betekent nog niet dat Frankrijk de eindbestemming is van (Noordeuropese) Veldleeuweriken. Sommige bereiken zelfs de Westelijke Sahara (Bergier et al., 2017).
Wat het Verenigd Koninkrijk betreft is er onduidelijkheid. Er zijn daar maar weinig terugvangsten van continentaal geringde vogels. Soms gaat het echter laat oktober wel

degelijk om duizenden exemplaren die vanuit de Noordzee binnenkomen, zo schrijft Donald (2004). Dat is nauwelijks te linken aan wat lokale Engelse waarnemers in het veld ervaren. Ik heb voor de aardigheid eens gekeken naar een twintigtal telposten aan de oostkust van Engeland en vind daar niks van terug! Het hoogste dagrecord was 701 exemplaren op 10 oktober 2014; ook 293 exemplaren op 15 oktober 2019 en 129 exemplaren op 26 oktober 2017. In vergelijking met de Nederlandse dagrecords stelt dit dus niks voor. Veldleeuweriken die de Noordzee oversteken, zouden daarna mogelijk via de zuidkust en Ierland alsnog naar Frankrijk trekken (Gillings & Dougall, 2002).

Besluit

Een toenemende intensiteit vanaf half oktober die twee weken duurt, soms iets minder en soms iets meer lijkt mij verantwoord om de duur van de najaarstrek op onze telpost te schetsen. Terecht zijn de resultaten op één enkele telpost hooguit te beschouwen als een steekproef (Herremans 2005) en geenszins als representatief voor wat zich iedere dag landelijk afspeelt. Laten we eerlijk zijn: de telinspanning is nog te gering. Daarom maak ik ook geen vergelijkingen met andere telposten. Sommige soorten, zoals het Nonnetje *Mergellus albellus*, blijven vanwege de opwarming meer noordelijk overwinteren. We zien ze dus minder. Zou de Veldleeuwerik daartoe ook geneigd zijn? Het is nu nog maar een vraag. Waar vliegen Veldleeuweriken in de herfst heen? Op die vraag krijg je vaak als antwoord: naar Frankrijk. Dat ligt zo voor de hand dat het niet meer in twijfel getrokken wordt. Dat antwoord verdient bijgesteld te worden.

Om een verschuiving in de loop van het seizoen of in de loop van de dag op te sporen volstaan vroege ochtendtellingen niet. Er wordt veel geteld – althans in de lage landen – maar dat genereert veel nieuwe vragen, ook bij de doorsnee trekteller. De landelijke simultaantellingen van destijds zouden maar beter nieuw leven ingeblazen moeten worden. Telprotocollen dienen rigoureus gevolgd te worden. Veel over de herkomst van de doortrekkende vogels is nog onbekend. Waarom vliegen vogels ook naar het zuidoosten, het zuidzuidoosten en het westen? Wat is hun herkomst en waarheen vliegen ze? Kunnen we ook hier te maken hebben met afzonderlijke populaties met elk hun eigen trekstrategie? Ringwerk levert op deze vragen maar een deel van het antwoord op. Daarom citeer ik hier graag de auteurs Gillings & Dougall (2002): ‘As it is apparent from the anomaly between visible migration and recoveries, we still have much to learn about Skylark migration.’ Er valt inderdaad nog wat te leren.

Dankbetuiging

Met dank aan Gert Ottens van Vogelbescherming voor het aanleveren van een aantal cijfers.

■ F.F.L. Tombeur, Brusselsesteenweg 420, B-9050 Ledeberg, België, e-mail: franklin.tombeur@skynet.be.

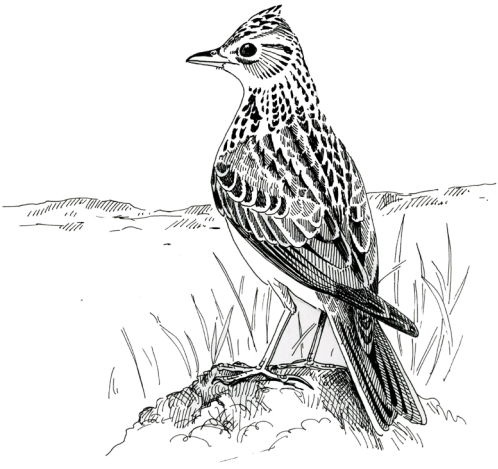

Veldleeuwerik.
Tekening: Ed Hazebroek

LITERATUUR:

Bairlein, F., J. Dierschke, V. Dierschke, V. Salewski, O. Geiter, K. Hüppop, U. Köppen & W. Fiedler. (2014): Atlas des Vogelzugs Ringfunde deutscher Brut- und Gastvögel. Aula-Verlag, Wiebelsheim.
Bakken, V., O. Runde & E. Tjorve (2006): Norsk ringmerkingsatlas. Vol. 2. Stavanger Museum, Stavanger.
Bergier P., M. Thévenot & A. Qninba (2017): Oiseaux du Sahara Atlantique marocain. SEOF, Parijs.
Cramp, S. (red.) (1988): Handbook of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa. Vol. V. Oxford University Press, Oxford.
Dierschke, J., V. Dierschke, K. Hüppop, O. Hüppop & K.F. Jachmann (2011): Die Vogelwelt der Insel Helgoland. Ornithologischen Arbeitsgemeinschaft Helgoland, Helgoland.
Dobben, W.H. van (1936): De Wegen der trekvogels. Natura 35(1):1-11.
Donald, P.F. (2004): The Skylark. T. & A.D. Poyser, Londen.
Finlayson, C. (1992): Birds of the Strait of Gibraltar. T. & A.D. Poyser, Londen.
Finlayson, C. & J. Cortes (1987): The birds of the Strait of Gibraltar. Special issue of Alectoris
Fransson, T. & S. Hall-Karlsson (2008): Svensk ringsmärkningsatlas. Vol. 3. Sveriges Ornitologiska Förening, Stockholm.
Gasteren, H. van (2016): Vogeltrek in 2015 op het radarscherm. Oriolus 82(3):94-96.
Gillings, S. & T.W. Dougall (2002): Sky Lark. in Wernham, C.V., M.P. Toms, J.H. Marchant, J.A. Clark, **G.M. Siriwardena & S.R. Baillie (red) (2002):** The Migration Atlas: Movements of the birds of Britain and Ireland: 455-457. T. & A.D. Poyser, Londen.
Heim de Balsac, H. & N. Mayaud (1962): Les Oiseaux du Nord-Ouest de l'Afrique, Distribution géographique, Ecologie, Migrations, Reproduction, Ed. P. Lechevalier, Parijs.
Heinroth, O. & M. Heinroth (1996): Die Vögel Mitteleuropas. Band I. Edition Leipzig (ongewijzigde herdruk).
Hemery, G., R. Gorin & O. Ranault (1991): Origines géographiques et périodes de migration des Alouettes des champs (Alauda arvensis) en France d'après les résultats du baguage. in Donald (2004): The Skylark. T. & A.D. Poyser, Londen.
Herremans, M. (2005): Trektelproblemen 25 jaar later: invloeden van landschap en tellers. Oriolus 71(3):73-83.
Hustings, F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp (2006): Avifauna van Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
Isenmann, P. & A. Moali (2000): Oiseaux d'Algérie. SEOF, Parijs.
Jansen, P.B. (1949): Vogeltrekweekend 1948. Natura 46(9):190-199.
Jansen, P.B. (1950): Vogeltrekweekend 1949. Natura 47(9):165-173.
Juana E. de & E. Garcia (2015): The Birds of the Iberian Peninsula. Helm, Londen.
Karlsson, L. (2004): Wings over Falsterbo. Skånes Ornitologiska Förening, Falsterbo.
Klafs, G. (1979): Feldlerche Alauda arvensis, in Klafs, G. & J. Stübs: Die Vogelwelt Mecklenburgs. Avifauna der Deutschen Demokratischen Republik, Band 1:217-218. VEB Gustav Fischer Verlag, Jena.
Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (1982): Mededelingen 1(1):4-5.
Lensink, R. (2002): Veldleeuwerik Alauda arvensis, in LWVT/Sovon: Vogeltrek over Nederland 1976-1993:176-177. Schuyt & Co, Haarlem.
Pätzold, R. (1983): Die Feldlerche (3. Auflage). Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
Schekkerman, H. (1996): Doortrekpatroon en selectie van geslacht bij vinkenbaanvangsten van Veldleeuweriken (Alauda arvensis). Winterkoning 31:113-126.
Sovon (2018): Vogelbalans 2018. Sovon, Nijmegen.
Spaepen, J. & F. Van Cauteren (1962): Migration of the Skylark, Alauda arvensis L. De Giervalk/Le Gerfaut 52(2):275-297.
Spaepen, J. & F. Van Cauteren (1968): Migration of the Skylark, Alauda arvensis L. (New results) De Giervalk/Le Gerfaut 58(1-2): 24-77.
Spaepen, J. (1995): A study of the migration of the Skylark, Alauda arvensis, based on European ringing data. De Giervalk/Le Gerfaut 85:63-89.
Stolt, B.-O. (1980): Directions of Skylark Alauda arvensis migration in east central Sweden. Ornis Fennica 57:71-76.
Stresemann, E. (1996): Die Entwicklung der Ornithologie von Aristoteles bis zur Gegenwart. Aula-Verlag, Wiesbaden, herdruk van 1951.
Telpost Breskens (2014): Tien miljoen vogels in tienduizend uren: voorjaarstrek bij Breskens 1981-2013. Telpost Breskens, publicatie 7, Vlissingen.
Tombeur, F. (2019): De ochtendnajaarstrek (1991-2005) van de Graspieper Anthus pratensis in een Zeeuws-Vlaamse polder, aantallen en timing. *het Vogeljaar* 67(2): 81-93.
Ulfstrand, S., G. Roos, T. Alerstam & L. Österdahl (1974): Visible bird migration at Falsterbo, Sweden. Vår Fågelvärld, supplementum 5, Lund.
Valkama, J., P. Saurola, A. Lehikoinen, E. Lehikoinen, M. Piha, P. Sola & W. Velmala (2014): The Finnish Bird Ringing Atlas (Suomen Rengastusatlas). Vol. II. Fins Museum van Natuurlijke Historie, Helsinki.
Vaughan, R. (2009): Wings and Rings, a history of bird migration studies in Europe. Isabelline Books, Penryn, Cornwall.
Voous, K. (1960): Atlas van de Europese vogels. Elsevier, Amsterdam.
Zink, G. (1975): Der Zug europäischer Singvögel - ein Atlas der Wiederfunde beringter Vögel. 2. Lieferung. Vogelzug-Verlag, Möggingen.

Figuur 1 - Drie mannen luisteren naar een Nachtegaal. Embleem 'Nachtegaal' als boekillustratie. Jan Luyken, omstreeks 1700, Rijkmuseum Amsterdam.

Geschiedenis van de bescherming van de Nachtegaal in Nederland

Start van de moderne vogelbescherming?

Jan de Rijk

Inleiding
De Nachtegaal was eeuwenlang de lieveling onder de inheemse vogels. Dat had deze vogel aan zijn mooie zang te danken. Die bewondering vormde echter ook een bedreiging. Zo'n zanger thuis in een kooi was een gewild bezit. Maar van een gevangen vogel kon niet meer iedereen genieten. Daarom kwamen er al in de zeventiende eeuw regels om deze soort tegen vogelvangers te beschermen. Kan dat als het begin van de moderne vogelbescherming worden beschouwd? Aan de hand van historische bronnen en het maken van vergelijkingen met andere voorbeelden van bescherming van vogels, wordt in dit artikel naar een antwoord op die vraag gezocht.

Materiaal en methode
Historische gegevens over Nachtegalen zijn onder meer te vinden in literaire bronnen. Het betreft beschrijvingen van de zang in laatmiddeleeuwse bronnen, in hofdichten uit de zeventiende eeuw en bij romantische schrijvers uit de achttiende eeuw. Daarnaast is regelgeving met beschermende bepalingen een belangrijke bron. Tot de Franse tijd (1775-1813) gaat het daarbij om gewestelijke plakkaten en plaatselijke keuren. Na de Franse tijd werden provinciale verordeningen en nationale wetten ter bescherming van de Nachtegaal uitgevaardigd. Deze bronnen geven informatie over de beoordeling van Nachtegalen door de mens en over de motieven voor bescherming.

Aanbidding van de zang
De zang van Nachtegalen is door veel Nederlandstalige schrijvers en dichters in lyrische woorden beschreven. Dichters als Jacob van Maerlant uit de dertiende eeuw, zuster Bertken uit de vijftiende eeuw en Joost van den Vondel in de zeventiende eeuw laten zien dat die bewondering er al vroeg was. Die bewondering was een Europees fenomeen1. De zang van de Nachtegaal werd toen ook vaak gebruikt om te illustreren dat de natuur de (zang)kunst overtreft (Matthey 2002 p. 351). Uit de zeventiende eeuw zijn er enkele hofdichten waarin de Nachtegaal wordt bejubeld. Hofdichten beschrijven het leven op een buitenplaats. Constantijn Huygens (1653) schrijft over 'Hofwijck' bij Voorburg: 'Hier sitt de Nachtegael en gorgelt met sijn' vrijster'. Over Ockenburgh bij Den Haag schrijft Westerbaen (1654): 'Wat was 't een selsaem dingh in Holland van te vooren / Het Coninckje van 't woudt, den Nachtegael, te hooren!'
Vooral in de achttiende eeuw werd de bewondering mateloos. Over de zang van de Nachtegaal schreef De Burger-boer (1761): 'gaande alle anderen te boven in aangenaamheid en zoetheid van stem'. Lyrisch is ook Zamenspraaken (1769) over de 'rykbegaafden gorgel'. Een meer nuchtere beoordeling kwam er toen ook. Nozeman en Houttuyn merkten in 1789 op dat de bewondering van de zang van de Nachtegaal tot overdrijving had geleid. Maar ook zij roemden de 'wonderbaere zoetluidigheid' van de zang van 'dat puikje der zingende vogelen'. De bewondering is soms ook afgebeeld, zie Figuur 1.
Door de grote bewondering voor de zang kregen beroemde zangers bijnamen met Nachtegaal. Talrijke gedichten, dichtbundels en boeken hadden een titel met Nachtegaal. Ook families, huizen en boten kregen namen met Nachtegaal. De aanduiding Nachtegaal werd daardoor veel meer dan de naam van een vogelsoort. De Nachtegaal werd een symbool.

Bescherming tot de Franse tijd

De bewondering van de zang vormde voor de Nachtegaal echter een bedreiging. Om van de zang te genieten werden ze gevangen om ze in een kooitje te houden of op het eigen landgoed uit te zetten. Midden zeventiende eeuw werd het vangen van deze soort in Utrecht verboden. Uit de achttiende eeuw zijn vangstverboden uit meer gewesten en steden bekend. In Tabel 1 is daarvan een overzicht opgenomen. Meestal werd het verboden de vogels te vangen of hun nesten te verstoren. Als motief voor het verbod wordt aangegeven dat de Nachtegaal er voor het genot van iedereen is.

Deze bescherming was een Europees fenomeen. Met name uit Duitsland zijn er veel beschermende bepalingen bekend. De oudste daarvan is zelfs al uit 1490 (Klose 2005 p. 189; Piechocki 2010 p. 42). Uit Engeland zijn geen beschermende bepalingen bekend. De soort werd daar in 1817 wel 'this most famous of the feathered tribe' genoemd (Smellie 1817 p. 243). Het overzicht in Tabel 1 is waarschijnlijk niet compleet, maar het is wel zeker dat er tot de Franse tijd niet overal een verbod gold. In Friesland bijvoorbeeld bestond geen verbod op de vangst. Dat werd betreurd omdat de Nachtegalen 'tot spijt van de wandelaars door de hebzuchtige vogelaars (werden) opgevangen' (Chomel 1778).

De boete voor het vangen of doden van Nachtegalen was hoog. In Utrecht werd er in 1665 een boete van f 25 op gesteld. In 1698 werd

Provincie	Plaats	Jaar	Bepaling
Gr.		1717, 1731, 1739	Tegen het schieten van vinken en Nachtegalen.
	Groningen	1735, 1767	Verbod op vangst en verkoop ter bescherming 'nog weinig overig zijnde' Vinken en Nachtegalen. Ze zijn 'een groot en voornaam deel van het agrement en aangenaamheit der publique wandelweegen'
Ov.	Zwolle	1803	Vangen en uithalen van nesten verboden.
Utr.		1662, 1698	Geen Nachtegalen schieten of vernielen.
	Utrecht	1656, 1658, 1690, 1696, 1705, 1752	Vangen, schieten, verjagen of verstoren van de nesten verboden
Geld.	Nijmegen	1758	Verbod uithalen nesten in stad en Schependom[9]
N.-H. + Z.-H.		1750, 1767	Geen Nachtegalen vangen of nesten storen.
		1803	Vangen, verkopen en storen nesten verboden.
N.-H.	Heemstede	1676	Zang 'vermaecklijckheden van 't voorjaer' genoemd, die 'onder alle volckeren en natien van ouden tijden seer is geestimeert'.
	Water-graafsmeer	1696, 1757	Niemand mag Nachtegalen vangen met knippen netten e.d., noch de nesten storen 't welk merckelijk streckende is tot wegneminge van het vermaak van de selve Meer'.
	Haarlem	1749	Geen Nachtegalen vangen in Haarlemse bos of onder de vrijdom van de stad. Verkopen en zetten van netten is verboden
	Heerlijkheid Bergen	1754	Geen Nachtegalen vangen of de nesten storen.
	Brederode	1773	Geen Nachtegalen vangen of de nesten storen.
Z.-H.	Haagse bos	1751, 1768	Geen Nachtegalen of 'diergelijke vogeltjes' vangen, (ver-) kopen of de nesten storen.

Tabel 1 - Beschermende bepalingen voor de Nachtegaal tot de Franse tijd.
Bronnen: tenzij in noot vermeld: De Rijk 2015.

dat verhoogd naar f 50. In Holland gold in de achttiende eeuw zelfs een boete van f 100. Deze hoge boetes geven de publieke verontwaardiging over de vangst aan. Die blijkt ook uit de toonzetting in de plakkaten. In Groningen werd de vangers in 1767 'vuile winzucht' verweten.

Over de praktijk van deze bescherming is er tegenstrijdige informatie. Aan de ene kant blijkt dat het verbod tot vangen gehandhaafd werd. Voor Holland is dat uit de achttiende eeuw bekend, zie bijvoorbeeld Figuur 2. Aan de andere kant werd in 1759 een boekje uitgebracht waarin beschreven wordt hoe Nachtegalen kunnen worden gevangen en op een landgoed uitgezet of in een kooi gehouden (Aëdologia 1759). In een bespreking van dit boekje werd de vangst van Nachtegalen 'eene zeer aangenaame beezigheid van het verkwikkende Landleeven' genoemd[2]. De vangst zelf was dus ook vermaak.

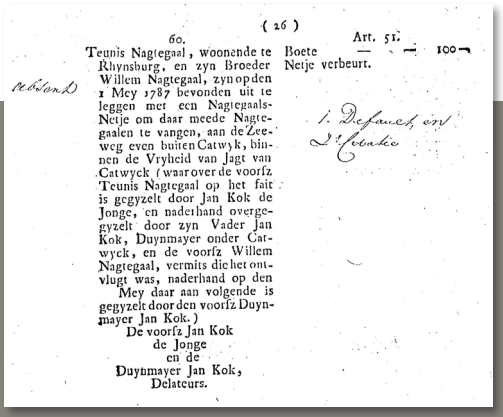

(26)

60. Art. 51.

Teunis Nagtegaal, woonende te Rhynsburg, en zyn Broeder Willem Nagtegaal, zyn op den 1 Mey 1787 bevonden uit te leggen met een Nagtegaals-Netje om daar meede Nagtegaalen te vangen, aan de Zeeweg even buiten Catwyk, binnen de Vryheid van Jagt van Catwyck (waar over de voorsz Teunis Nagtegaal op het fait is gegyzelt door Jan Kok de Jonge, en naderhand overgegyzelt door zyn Vader Jan Kok, Duynmayer onder Catwyck, en de voorsz Willem Nagtegaal, vermits die het ontvlugt was, naderhand op den Mey daar aan volgende is gegyzelt door den voorsz Duynmayer Jan Kok.)

De voorsz Jan Kok de Jonge en de Duynmayer Jan Kok, Delateurs.

Boete — — 100 —
Netje verbeurt.

1. Defaut, en 2e Cobatie

AËDOLOGIA,
OF
VERHANDELING
VAN DEN
NACHTEGAAL;

Waar in de aart en wyze om denzelven met het net te vangen, met weinig moeite in een kouw te onderhouden, en het geheele jaar door desselvs aangenaam gezang te genieten, beschreeven word.

Teffens met nuttige en leezenswaardige Aanmerkingen over de natuur van deezen Vogel voorzien, en met de daar toe noodige Kopere Plaat versierd.

TE AMSTERDAM,
By DIRK ONDER DE LINDEN,
Boekverkoper, in de Kalverstraat, 1759.

Figuur 2 - De broers Teunis en Willem Nagtegaal zijn 1 mei 1787 betrapt bij het vangen van Nachtegalen bij Katwijk. Ze krijgen een boete van f 100 en hun nachtegalennetje wordt in beslag genomen.

Figuur 3 - Titelpagina van een boekje uit 1759 dat gewijd is aan het vangen en verzorgen van Nachtegalen.

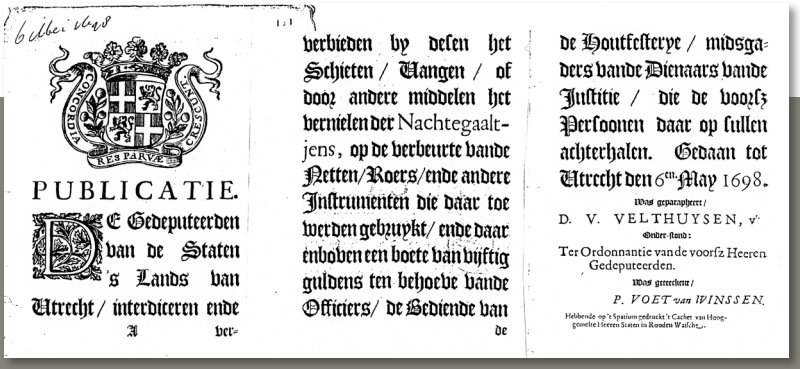

6 Mei 1698

CONCORDIA RES PARVÆ CRESCUNT

PUBLICATIE.

DE Gedeputeerden van de Staten 's Lands van Utrecht / interdiceren ende A ver-

verbieden by desen het Schieten / Vangen / of door andere middelen het vernielen der Nachtegaaltjens, op de verbeurte vande Netten/Roers/ende andere Instrumenten die daar toe werden gebruykt/ ende daar enboven een boete van vijftig guldens ten behoeve vande Officiers/ de Bediende van de

de Houtfesterye / midsgaders vande Dienaars vande Justitie / die de voorsz Persoonen daar op sullen achterhalen. Gedaan tot Utrecht den 6en May 1698.

Was geparapheert /
D. V. VELTHUYSEN, v.
Onder-stond:
Ter Ordonnantie van de voorsz Heeren Gedeputeerden.
Was geteekent /
P. VOET van WINSSEN.

Hebbende op 't Spatium gedruckt 't Cachet van Hooggemelte Heeren Staten in Rooden Wasche.

Figuur 4 - Verbod op 'het Schieten /Vangen/of door ander middelen het vernielen der Nachtegaaltjens' in Utrecht, 1698.

Bescherming na de Franse tijd

Veel gewestelijke regels over de fauna uit de achttiende eeuw werden na de Franse tijd opgenomen in de nationale regels over de jacht. De jachtwet van 1814 heeft echter geen bepalingen over Nachtegalen. Regionaal werd bescherming kort daarna wel wenselijk geacht. In 1825 werd het in de provincies Utrecht en Gelderland verboden Nachtegalen te vangen. De vangst werd een 'storenis aan het publiek genoegen'. De vangst werd een 'storenis aan het publiek genoegen' genoemd3. Het effect van deze bescherming was mogelijk gering. In 1843 werd in Utrecht een afname van Nachtegalen vastgesteld. Dat ging gepaard met een oproep de verbodsbepalingen op de vangst weer in te voeren[4].

In 1852 en 1857 werden nieuwe jachtwetten vastgesteld ter vervanging van de wet van 1814. Deze wetten verboden het vangen van Nachtegalen en het verstoren van hun nesten. Het opnemen van deze bescherming was naar internationaal voorbeeld. Dubois merkte in 1852 op dat het vangen in veel landen verboden is: 'want wanneer zij in de vrije lucht zingen, heeft ieder daarvan 't genot' (Dubois 1852 p. 445).

De opname in de jachtwet maakte het mogelijk dat jachtopzieners het verbod konden handhaven (Tak 1851 p. 28). Aan de bepaling in de wet was toegevoegd dat in beslag genomen Nachtegalen weer los zouden worden gelaten. In 1896 werd de bescherming aangescherpt met een verbod op handel5. Een handelsverbod was vaker een maatregel om een vangstverbod beter te kunnen handhaven. Op de bescherming van de Nachtegaal in de jachtwetten was ook kritiek. Volgens de critici waren kwajongens te listig en te talrijk om deze wettelijke bepalingen te kunnen handhaven6. Waarschijnlijk was het effect van deze bescherming inderdaad gering. Keulemans schrijft in 1873 dat op dit verbod weinig wordt gelet. Waarschijnlijk was het effect van deze bescherming inderdaad gering.

Het vangen van Nachtegalen stopte ook in de twintigste eeuw niet. Het verbod op vangst en handel 'staat alleen maar in de wet en daar blijft het bij' (Thijsse 1904). Er werden er jaarlijks honderden gevangen7. Plaatselijk werd een effect van het vangen waargenomen. Rond 1900 was de Nachtegaal in de omgeving van Nijmegen door de vogelvangst vrijwel uitgeroeid (Van Schevichaven 1904 p. 109). Maar meestal was de stand goed en was er geen aanleiding hard tegen de vangst op te treden (Tolsma 1936 p. 34).

Net als de meeste andere vogelsoorten werden Nachtegalen tijdens de trek ook wel voor de consumptie in strikken en netten gevangen. Hoewel de soort culinair gewaardeerd werd, gebeurde dat waarschijnlijk niet in groot aantal. 'Hier te lande dienen zij meer voor het oor dan voor de maag' werd daarover in 1823 opgemerkt8.

Uitzetten van Nachtegalen op buitenplaatsen

Vanaf de zeventiende eeuw waren er in Nederland gebieden waar rijke stedelingen buitenplaatsen stichtten. Ze konden er in de zomer de stinkende steden ontvluchten en van het landleven genieten. Aan de inrichting van huis en tuin werd veel aandacht besteed. Het moesten lustparadijzen worden.

Voor bewoners van buitenplaatsen was de aanwezigheid van zo'n prachtige zanger een begeerlijk bezit. In 1759 verscheen een boekje waarin wordt beschreven hoe men Nachtegalen kan vangen, als kooivogel kan houden of kan uitzetten, zie Figuur 3. De originele Franse uitgave van dit werk lijkt van 1751. In 1752 verscheen al een Duitse uitgave. De Nederlandse uitgave van 1759 kwam dus relatief laat. Het boekje werd herdrukt, voor het laatst in 1792.

Over het uitzetten beschrijft Aëdologia (1759) dat op plaatsen waar Nachtegalen voorkomen, een nest met jongen opgespoord moet worden. De beide ouders moeten dan worden gevangen. Het nest en de oudervogels moeten naar de nieuwe plek worden gebracht. Daar plaatst men eerst het nest met de jongen. De oudervogels zet men in kooitjes in de buurt van het nest. Als de jongen hongerig piepen, trekt men van enige afstand de deurtjes van de kooitjes open. De ouders gaan dan weer voor hun jongen zorgen. Het volgende jaar zullen de jongen naar de plaats terugkeren waar ze zijn opgegroeid.

Nozeman & Houttuyn (1789) schrijven dat op enkele buitenplaatsen langs de Amstel Nachtegalen waren uitgezet en er jaarlijks terugkeerden. Voorwaarde voor dit succes was volgens hen het laten liggen van hopen bladeren. Een verdere uitbreiding van de soort kan gestimuleerd worden door kreupelbos van eiken aan te leggen.

Het uitzetten van Nachtegalen is mogelijk tot in de twintigste eeuw toegepast. De eigenaar

van het landgoed Linschoten bij Woerden overwoog nog in 1908 om de Nachtegaal te introduceren (Alta 1994).

De Nachtegaal als kooivogel

Het houden van inheemse vogels als kooivogel was eeuwenlang populair. Een twintigtal soorten werden in de kooi gehouden (De Rijk 2015). De Nachtegaal was daarvoor één van de meest geliefde soorten. Nachtegalen werden daarom vooral gevangen om ze als kooivogel te verkopen.

Over het houden van vogels in de kooi waren er boekjes en in oude ornithologische literatuur zijn daarover vaak bijzonderheden opgenomen. Zo vermelden Nozeman & Houttuyn (1789) over de Nachtegaal dat het houden van vogels die volwassen gevangen zijn, veel moeilijker is dan van vogels die uit het nest zijn gehaald.

Kooivogels die men voor de zang hield, probeerde men nog meer te laten zingen door ze blind te maken. Bij de Nachtegaal gebeurde dat ook. In Aëdologia (1759) wordt beschreven hoe men dat kan doen.

Maatschappelijke weerstand tegen het houden van kooivogels was er al in de achttiende eeuw, maar leidde pas begin twintigste eeuw tot regelgeving. Nachtegalen vangen was toen al lang verboden, maar illegaal gevangen Nachtegalen vonden begin twintigste eeuw in de steden nog gretig aftrek (Thijsse 1904).

Bescherming Nachtegaal; start van de moderne vogelbescherming!

Vogels worden in Nederland al eeuwen door mensen beschermd. Maar de motieven om te beschermen en de soorten die beschermd werden, varieerden. Welke bescherming als start van de moderne vogelbescherming kan worden gezien, is daarmee niet duidelijk.

Een deel van de inheemse vogelsoorten werd de afgelopen eeuwen door jagers gewaardeerd als jachtobject en als leverancier van vlees of eieren. De historische regelgeving over de jacht laat zien dat die waardering tot bescherming leidde. Omdat de notabele jagers graag wilden blijven jagen, werd stropen zwaar bestraft. De jagers legden zichzelf ook veel beperkingen op om overbejaging te voorkomen. Het instellen van een gesloten jachttijd is daarvan het belangrijkste voorbeeld.

In het dichtbevolkte Nederland was deze bescherming voor het behoud van veel vogelsoorten cruciaal. Naar impact op de avifauna was dit indertijd de belangrijkste vorm van vogelbescherming. De maatregelen waren echter helemaal niet primair op het beschermen van de vogels zelf gericht. Ze waren bedoeld om duurzaam jagen mogelijk te maken. Met dat motief wijkt deze vorm van bescherming sterk af van de moderne vogelbescherming.

Vogels kunnen schadelijk voor de landbouw zijn. Schadelijke soorten worden daarom al eeuwen bestreden. Eind achttiende eeuw ontdekte men dat veel vogelsoorten voor de landbouw schadelijke insecten eten en daardoor nuttig zijn. Dit leidde tot een indeling van vogels naar nut of schade. Vooral in de negentiende eeuw was die economische benadering dominant. Het leidde onder meer tot de Wet Nuttige Dieren 1880. Daarin kregen 67 vogelsoorten bescherming. Omdat de Nachtegaal al onder de Jachtwet werd beschermd, viel deze soort niet onder de Nuttige Dierenwet.

De bescherming van nuttige vogels was primair op de economische belangen van de mens gericht. Met dat motief wijkt ook deze vorm van bescherming sterk af van de moderne vogelbescherming. Berichten van tijdgenoten geven aan dat de bescherming door deze regelgeving in de praktijk gering was.

Uit de regelgeving over Nachtegalen blijkt dat de beschermende maatregelen waren bedoeld om te voorkomen dat alleen een enkeling thuis van die zang kon genieten. De mooie zang werd als een gemeenschappelijk goed gezien. Iedereen moest daarvan kunnen genieten.

Bij de bescherming van de Nachtegaal ging het dus om het genot van de mens. In de moderne vogel- en natuurbescherming wordt meestal de waarde van de natuur zelf centraal gesteld. Die motieven verschillen. Maar de moderne faunabescherming kent bij nadere beschouwing een spectrum aan doelen (Piechocki 2010). Het motief voor de bescherming van de Nachtegaal valt binnen dat spectrum. Het kan daarom als het begin van de moderne vogelbescherming worden beschouwd.

De beoordeling van de Nachtegaal was onder de vogels niet helemaal uniek. Met name de Ooievaar werd ook zeer gewaardeerd. Deze soort had lang een haast heilige status. Die maakte dat wettelijke bescherming meestal niet nodig was. In de negentiende eeuw gold de bescherming voor de Nachtegaal soms ook

voor de Vink. Toch breidde de bescherming die de Nachtegaal vanaf de zeventiende eeuw kreeg zich pas ruim twee eeuwen later uit naar veel meer soorten.
Dat andere soorten geen bescherming kregen, was voor die tijd logisch. De gebruikswaarde of de mogelijke schadelijkheid stond voorop. Bescherming van soorten om zoiets als de mooie zang, was een luxe. Die luxe was eeuwenlang alleen voor de Nachtegaal weggelegd. Toen er economisch meer ruimte kwam, konden ook andere vogelsoorten profiteren van een waardering die niet in geld is uit te drukken. De Vogelwet 1912 was daarvan een direct gevolg.

Ergens in de loop van de negentiende eeuw veranderde de status van de Nachtegaal. Eeuwenlang was deze soort, zonder verkiezing, de nationale vogel. Maar mooi zingen bleek niet meer genoeg om zo veel sympathie op te wekken. De sympathie moest worden gedeeld met andere soorten. Het beschermen van Nachtegalen bleef daarmee lang een pril begin van de moderne vogel- en natuurbescherming. Toen die bescherming groeide, verloor de Nachtegaal zijn bijzondere status.

■ J.H. de Rijk, horijk@xs4all.nl

VOETNOTEN

1 Zie onder meer Engelse, Duitse en Franse websites van Wikipedia over de Nachtegaal.
2 Maandelyke uittreksels, of Boekzaal der geleerde waerelt. January 1760, 90ste deel: p. 300-316.
3 Provinciaal Blad Utrecht, 2 mei 1825; idem Gelderland 1825, nr. 63.
4 Utrechtse provinciale en stadscourant, 25 oktober 1843.
5 Wet van 13 juli 1896. Staatsblad 105
6 Wittewaal in: Landbouwcourant 1851 p. 358.
7 Handleiding voor de Bezoekers van de Natuur Historische Tentoonstelling, KNNV, 1910
8 Nieuwe bijdragen ter bevordering van het onderwijs en de opvoeding, voornamelijk met betrekking tot de lagere scholen in de Vereenigde Nederlanden voor den jare 1823 p. 716.
9 Van Schevichaven, 1904, p. 109
10 NL-HaNA, Houtvesterij Holland, 3.01.31, inv.nr. 28

LITERATUUR

Aëdologia (1759): Aëdologia, of verhandeling van den nachtegaal. Waar in de aart en wyze om denzelven met het net te vangen...beschreeven word. Onder de Linden, Amsterdam.
Alta, F. (1994): Fauna. In: Reinink, W. (red): Landgoed Linschoten: een geschiedboek. Toth, Bussum.
Anonymus (1761): De Burger-boer -, of land-edelman zynde een beknopt zak-woordenboek van het buiten-leeven. 3 delen. Van Esveldt, Amsterdam.
Dubois, J.L. (1852): De dierenwereld in hare geaardheid en verrigtingen. Tweede deel, G.B. van Goor, Gouda.
Huygens, C. (1653): Hofwijck. (tal van herdrukken)
Keulemans, J.G., (1873): Onze vogels in huis en tuin. Deel 2, P.W.M. Trap, Leiden.
Klose, J. (2005): Aspekte der Wertschätzung von Vögeln in Brandenburg. Zur Bedeutung von Artenvielfalt vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. Cuvillier Verlag, Göttingen.
Luyken, J. (1769): Leerzaamme Zamenspraaken - over eenige dieren, vogels, insecten en visschen. Erven van Houttuin, Amsterdam.
Matthey, I. (2002): Vincken moeten vincken locken. Vijf eeuwen vangst van zangvogels en kwartels in Holland. Verloren, Hilversum.
Noel Chomel, M. (1778): Algemeen huishoudelyk-, natuur-, zedekundig-, en konst-woordenboek. 7 delen. Le Mair, Leyden en De Chalmot, Leeuwarden.
Nozeman, C., Houttuyn, M. (1789): Nederlandsche Vogelen; volgens hunne huishouding, aert, en eigenschappen beschreeven. Deel 2. Sepp en Zn., Amsterdam.
Piechocki, R. (2010): Landschaft - Heimat - Wildnis. Schutz der Natur - aber welcher und warum? Verlag Beck, München.
Rijk, J.H. de (2015): Vogels en mensen in Nederland 1500-1920, dissertatie, Vrije Universditeit, Amsterdam. Zie http://dare.ubvu.vu.nl/handle/1871/53091.
Schevichaven, H.D.J. van (1904): Penschetsen uit Nijmegen´s verleden. Deel 3. Ten Hoet, Nijmegen.
Smellie, W. (1817): A natural history, general and particular. Vol. II., London.
Tak, S. (1851): Beschouwingen over een ontwerp van jagtwet. Meijer, Arnhem.
Thijsse, J.P. (1904): Het Vogeljaar. Handleiding tot het leeren kennen der meest voorkomende Nederlandsche vogels. W. Versluys, Amsterdam.
Tolsma, R. (1936): Vogelbescherming; praktische vogelzorg om huis en hof en in de vrije natuur. Smits, 's-Gravenhage.
Westerbaen, J. (1654): Arctoa Tempe. Ockenburgh. Woonstede van den Heere van Brandwyck, in de Clingen buyten Loosduinen. Tongerloo, 's-Gravenhage.

Nachtegaal.
Tekening: Piers Hayman

Are you Jimmy Stigh? 1961 - 2021

Gerard Ouweneel

In 1958 verscheen in *het Vogeljaar* een artikel over de Zweedse vogeltrekstations Falsterbo en Ottenby. De auteur bezocht twee jaar eerder de beide vogel(aars)mekka's, dus in 1956. Hoewel het verhaal de nadruk legde op de ringactiviteiten, kwamen ook trekwaarnemingen aan bod, vooral die van roofvogels over Falsterbo. Te lezen was dat daar in 1955 tegelijkertijd een Steenarend, Zeearend, Dwergarend, en een Schreeuwarend te zien geweest waren. Ook was er een enthousiasmerend relaas over wespendieventrek. De geest was uit de fles en prompt wilde ik naar Falsterbo. In 1961 kwam het ervan en scooterden wij er getweeën eind augustus heen.

Verregende scootertocht

Die Vespa-trip kostte twee dagen, een rit die zich hoofdzakelijk voltrok in gestaag vallende regen, afgewisseld door hoosbuiten. Vogelreizen buiten de landsgrenzen kwamen net op gang. De leden van ons Rotterdamse vogelaarsclubje voelden zich vooral aangetrokken door de zeevogels van de Noord-Europese kusten en de avifauna van Scandinavië. In 1959 ging ik naar het Engelse eiland Skokholm en het jaar daarop naar Noorwegen. Die reis vond toenmalig plaats in een riante Ford Customline, zodat de natte scootertocht naar Falsterbo niet meeviel. Onderweg vielen, door de regen heen, enkele Ooievaars en Buizerds te noteren. Bij Bremen zagen wij een Klapekster.

In Zweden werd nog links gereden, zij het dat het land al voorbereidingen trof om over te gaan op rechts, een ingrijpende 'transfer' die in september 1967 haar beslag kreeg. Verder was naar onze smaak het welvaartspeil ongekend hoog; het prijspeil helaas evenzeer. Toen later mijn vriend Luuk Draaijer meeging, schreef hij naar Nederland: 'Hier is alles beter, van de auto's tot het wc-papier'. Jeugdige vogelaars waren er reeds voorzien van jaloersmakende optiek. De overnachtingskosten in het Falsterbo Vogeltrekstation waren gelukkig schappelijk.

De vogelreis naar Noorwegen in 1960 vond plaats in een riante auto. Die naar Falsterbo een jaar later verliep per Vespa-scooter.
Foto: Jur van der Beek

Rode Wouwen en meer

De ervaringen waren onvergelijkelijk. Op Nabben, de uiterste zuidwest punt, stonden wij met zijn vijven, waarbij een nog jeugdige Zweed Gunnar Roos, die zijn hele leven zou doorgaan met trektellingen. Natuurlijk had ik een wensenlijstje, met bovenaan prominent Zeearend en Kraanvogel. Beide soorten had ik tot 1961 slechts eenmaal gezien. Ook vlaste ik op passerende Reuzensterns, een soort

Weerzien na bijna zestig jaar bij Börringe. Gerard Ouweneel (l) en Jimmy Stigh (r).
Foto: Ed Veling

waarnaar ik tot dien in Nederland tevergeefs had gespeurd. Die eerste maal bleven alle drie uit zicht.
In 1961 was de dertigste augustus de meest vogelrijke dag. Toen passeerden 3250 Wespendieven en ook 2 Rode Wouwen. Omdat er nu dagen zijn met honderden doorkomende Rode Wouwen, zullen tegenwoordige Falsterbo-gangers schouderophalend van die twee stuks kennisnemen. Vergeleken met dat jaar is voor zowel Zeearend als Rode Wouw, en trouwens ook andere soorten, het Falsterbo-scorebord in die zestig jaar grondig veranderd. Najaar 2021 passeerden bij Nabben in zijn totaliteit slechts 1330 Wespendieven maar wel bijna 3400 Rode Wouwen. In 1961 herbergde Zweden rond de 60 broedparen en zag Gustaf Rudebeck, de godfather van het Falsterbo-trekvogelonderzoek, in de jaren 1942-1944 in totaal slechts 178 Rode Wouwen passeren. Nu schatten de Zweden tegen de 4000 paren binnen de grenzen te hebben en zijn ze bij een tocht door de zuidelijke provincie Skåne nauwelijks van de lucht.

De Falsterbo-doorkomst van Rode Wouwen lag najaar 2021 ver boven het langjarige gemiddelde. De Zweedse broedpopulatie onderging de gepasseerde zestig jaar een grote groei.
Foto Hans Gebuis.

Karel Voous en zijn gevolg

Na twee eerste verblijven in Falsterbo in 1961 en 1963 reserveerde ik jaarlijks tenminste een week voor een pelgrimage. Ik weet overigens niet zeker of het ook van die reprises zou zijn gekomen zonder de kennismaking met Ingegerd, een ontmoeting in 1963 die uitliep op vriendschap. Bij onze bezoeken kwam zij vanuit Östergötland naar Falsterbo. Na een verslag in *het Vogeljaar* over de vogelbelevenissen bij Falsterbo kreeg ik heel wat brieven en ging menig landgenoot-vogelaar in de nazomer ook een kijkje nemen. Zo toog in 1965 Professor Karel Voous naar Falsterbo met een stoeterij studenten. Deze hadden, postend op Nabben, per saldo toch meer interesse voor elkaar dan voor passerende trekvogels. Die onderlinge belangstelling ging gepaard met zoveel gedruis dat roepjes van eventueel doorkomende Ortolanen, Duinpiepers of een Roodkeelpieper dreigden te worden overstemd. Die studentenkout pruimden de Zweden niet en ze drongen er bij mij op aan mijn landgenoten tot stilte te manen. Op dat verzoek ging ik met plezier in. Het kwam tot een algehele verbroedering, mede omdat Ingegerd een film voor hen vertoonde over baltsende Korhoenders en vooral ook omdat de Nederlanders gul waren met het tijdens de reis door hen aangeschafte accijnsvrije distillaat. In het Zweden van toen was alcohol onbetaalbaar. In dat najaar kampeerden ook Rens Visser en Harry Fabritius in Falsterbo. Om niets te missen en 's morgens direct met trekwaarnemingen te kunnen beginnen hadden ze hun tent opgezet op Nabben. Ik denk niet dat die kampeerplek nu nog zou worden getolereerd. Hoe dan ook, al in 1965 was op Nabben het Nederlands soms aardig de voertaal. Niet zelden is dat nu nog het geval.

In september 1965 bezocht Karel Voous Falsterbo met studenten.
Foto: Henny Voous.

Ingegerd en Gustaf Rudebeck

Bij ons verblijf daar van eind-september 1971 ontmoetten wij Gustaf Rudebeck. Deze had begin jaren veertig drie jaar lang van half augustus tot eind oktober op Nabben trekwaarnemingen verricht en alle passerende vogels geteld. Europa had in de periode 1942 – 1944 andere zaken aan het hoofd. Rudebecks *Studies on Bird Migration* werd een klassieker. In 1971 stond hij iedere ochtend de vogeltrek te verslaan en toe te lichten op Kolabacken, het heuveltje op de grens tussen het dorp en golflinks. Dat deed hij met on-Zweedse spraakzaamheid. Ingegerd bewonderde Rudebeck ten zeerste en begeerde een foto te bezitten met hem en haarzelf erop. Dat werd een heimelijk genomen plaatje. Later volgde een kennismaking met een genoeglijk dinertje in ons onderkomen, een maal dat mede zo plezierig was dankzij Rudebecks hilarische verhalen en, alweer, de op tafel komende accijnsvrij aangeschafte spiritualiën. Twee jaar later stonden Luuk en ik met Ingegerd en Rudebeck op de Camlica-heuvel aan de Aziatische kant van Istanbul om daar de roofvogeltrek op ons te laten inwerken.

Zweedse contacten

Vriendin Ingegerd was niet de enige Zweed die dankzij de Falsterbo-connectie naar Nederland kwam. Al in juni 1962 werd ik op het werk opgebeld door mijn moeder met de boodschap dat er voor haar deur twee jonge Zweden stonden die mij begeerden te ontmoeten. Ze waren naar Nederland 'gebromfietst'. Ik naar huis. Eentje stelde zich voor als Jimmy Stigh. Ik herinnerde mij hem niet van Nabben, hetgeen hij bevestigde. Hij vertelde dat in Zweedse vogelaarskringen mijn naam en adres circuleerden, een eer die ik dankte aan door mij in het Falsterbo Vogeltrekstation ten beste gegeven relazen over Nederlandse vogelheerlijkheden. Ze waren naar Nederland gereisd om die vogelglorie te leren kennen, speciaal de soorten die hun vaderland ontbeerde. Op het wensenlijstje stonden dan ook Lepelaar, Purperreiger, Woudaap, Zomertortel en ook de Ooievaar, een soort die in 1954 Zweden als broedvogel de rug had toegekeerd. Die avond ging ik met hen naar de boezems bij Kinderdijk, waar in ieder geval Woudaap, Purperreiger en Ooievaar werden verzilverd. De volgende ochtend vertrokken ze voor Lepelaars naar Texel, waar ze ook een adresje hadden opgedoken. Dat was Jimmy Stigh…, dacht ik.

Wespendieven
Na 1971 volgde een lange periode zonder Falsterbo, zij het niet zonder Zweden. Pas eind vorige eeuw kwam ik er weer. In 2009 nam ik deel aan de twaalfde bijeenkomst van de Geese Specialists Group. Deze werd gehouden in het bij Falsterbo gelegen Höllviken. Toon Voets en ik spijbelden nu en dan een paar uur om op Nabben, Kolabacken of op Ljungen iets van de trek mee te pikken. Op 9 oktober passeerden twee Steenarenden, 21 Ruigpootbuizerds, een Velduil en nog veel meer. Opnieuw een glorieuze Falsterbo-dag, die mij opnieuw ervan overtuigde dat wanneer men eropuit is om massale trekdagen te ervaren, een bezoek later in het najaar meer kans biedt. Een bijzondere soort die wij misten was een passerende Steppearend. Reken erop dat tijdens het confereren de blikken regelmatig verlangend naar buiten dwaalden. Omdat de geconcentreerde najaarstrek over en langs Falsterbo ruwweg drieënhalve maand beslaat, staat de vogelaar voor keuzes. Voor Wespendieven valt de piek rond de maandwisseling augustus/september. Twee van ons waren erop gebrand de passage van deze enigmatische soort opnieuw mee te maken zodat wij, na op 29 augustus 2021 in Trelleborg uit Travemünde te zijn gearriveerd, een klein uur later bij Kolabacken stonden. Op die dag had ik direct al een parkeerboete van 800 Zweedse kronen aan de broek, een terechte. De haast en ijver om te gaan waarnemen was echter onweerstaanbaar. Tijdens onze verblijfsweek misten wij een zuidwestenwind, voor een goede Falsterbo-najaarstrek de meest ideale richting. Voor passerende Wespendieven was het dan ook sprokkelen, zodat wij nieuwgierig werden hoe het er met *Pernis apivorus* in Zweden thans voorstaat.

Topdata
Bekend is dat de soort tot circa 1990 een forse dip onderging. Sindsdien zou met circa 6600 broedparen de stand redelijk stabiel zijn. Wat ongerust informeerde Luuk Draaijer bij Mikael Kristersson, de in Falsterbo geboren en wonende cineast van inspirerende natuurfilms. Deze meldde dat er tijdens ons verblijf een dag was met vanuit Noord-Skåne circa 2000 Wespendieven overstekend naar Denemarken. Daarmee komt het totale aantal geregistreerde exemplaren dat in de nazomer en vroege herfst 2021 vanuit Skåne de natie verliet op ruwweg de gebruikelijke score van de laatste jaren. Maar van meer dan 3000 passerende exemplaren op één dag, een evenement dat ieder van ons drie Falsterbo-veteranen in het verleden ooit meemaakte en waarop wij hadden gevlast, was in 2021 geen sprake. Natuurlijk spelen de aanhoudende windrichting en bijkomende weersomstandigheden tijdens de nazomer- en herfstweken een dominante rol. In 2010 sloot de boekhouding af met 1658 passanten. In 1974 met ruim 11.000 exemplaren en in 2011 met bijna 7500 Wespendieven.

De doorkomst van Wespendieven was najaar 2021 pover in Falsterbo.
Foto Hans Gebuis

Zeearend
Bij het posten op Nabben en/of Kolabacken viel veel Zweeds (roof)vogelnieuws te beluisteren. De gepasseerde zomer hadden zich, onverwachts, veel Zwarte Wouwen als broedvogel in de natie gevestigd, een aangename verrassing die resulteerde in ongewoon veel doorkomende exemplaren. De Sperwer broedstand verdrievoudigde zich in enkele decennia. In 1977 registreerden de trektellers voor het eerst meer dan 10.000 passerende Sperwers. In 2012 waren het er rond 45.000. Applaus ook voor de Visarend en de Rode Wouw en al helemaal voor de Zeearend.
Een halve eeuw geleden leek in Zweden voor de Zeearend het doek te vallen. De populatie omvatte toen maximaal 70 paren, waarvan als gevolg van bestrijdingsmiddelen verreweg de meeste het niet tot en goed broedresultaat brachten. Nu gaat de populatie richting 900 paren. Ze waren dagelijks boven en rond het Falsterbo-schiereiland alsmede in het merengebied bij Börringe te zien, soms meerdere tegelijk. Nadat de Falsterbo-trektelboekhouding over 2021 was afgesloten bleek dat er in het najaar 70 Zeearenden waren gepasseerd. Onder de Zweedse vogelaars viel wat gemor

te horen over de Zeearend-welvaart, kritieken waarvan rond 1970 niet te dromen viel. Het al lang in Lapland lopende dwerggansproject ondervindt schade door Zeearenden en dat zou ook het geval zijn bij de zeevogelkolonies langs de Zweedse westkust. En dan was er eind april 2021 nog het spektakel van de albatros van Öresund, de smalle zeestraat tussen Malmö en Kopenhagen. Een hier passerende Wenkbrauwalbatros werd aangevallen door een eskader van negen Zeearenden. Volgens de onthutste Zweedse vogelaars ging het om de enige aanwezige 'wenkbrauw' in de noordelijke Atlantische Oceaan en zou deze de actie niet hebben overleefd. Omdat later in de zomer een exemplaar de Bempton Cliffs aan de Engelse oostkust betrok, zwalkte er óf nog eentje rond óf overleefde de Öresund-albatros de Zeearendenraid wel.

Vogelfestival

Op 5 september, op de laatste dag van ons Falsterbo-verblijf, was er op Ljungen een vogelfestival georganiseerd. Het evenement had weinig om het lijf, zij het dat er veel bezoekers waren. Aardig was de stand van de Zweedse Grauwe Kiekendieven Club. Een poster stak mede de loftrompet over de contacten met de vertegenwoordigers van het Nederlandse Kenniscentrum Akkervogels over de Grauwe Kiekendief. In tegenstelling tot de weinig florissante resultaten die *Circus pygargus* zomer 2021 in ons land boekte, deden ze het in Zweden uitstekend, met Öland als bolwerk. In Falsterbo kwamen er slechts drie voorbij, alle in augustus. Van de Steppenkiekendief passeerden er 12 exemplaren; van de Blauwe 374 stuks, waarmee deze ver boven het langjarig gemiddelde van 211 individuen piekte.

Wenkbrauwalbatros. Toen er in april 2021 eentje door de Sont vloog werd deze geattaqueerd door negen Zeearenden.
Foto: Jan Baks

Op de festivalmiddag waren er op Ljungen aanzienlijk meer vogelaars dan vogels. Velen hadden er een familie-uitje van gemaakt. Er drentelden kleuters rond en er werd gepicknickt. Kortom, er heerste een landdagsfeer. Anderen speurden het zwerk af op een passerende Sperwer, Bruine Kiekendief of Rode Wouw. Boven de bosrand joegen twee Boomvalken. Fotografen konden hun hart ophalen aan een paar rondvliegende rouwmantels. Trouwens, dat deden wij ook. Een van deze vlinders rustte een poosje op een van de wielen van mijn auto.

Rouwmantel op velg VW. Ljungen-Falsterbo september 2022.
Foto Ed Veling

Jimmy Stigh

Voor ieder van ons drieën lag het eerste Falsterbo-bezoek ruim een halve eeuw geleden, voor mij zelfs 60 jaar. En omdat na die eerste keren de bezoeken doorgingen, zij het soms met intervallen, deelden wij dusdanig veel herinneringen dat het vaak tot verhalen over vroegere Falsterbo-ervaringen kwam. En ook kwam na 60 jaar Jimmy Stigh weer op het podium, live welteverstaan. Bij een excursie naar Börringe maakten wij op een parkeerplaatsje kennis met twee welgedane Zweedse vogelaars. Na de gebruikelijke uitwisseling van waarnemingen en een blik op de autonummerplaat begon eentje smakelijk te vertellen over een moped-tocht die hij als tiener had ondernomen naar en in Nederland met als doel vogelsoorten die Zweden niet kon bieden. Het rijtje waargenomen wenssoorten en de details hoe dat in zijn werk was gegaan kwamen mij bekend voor en, hem interrumperend, vroeg ik: 'Are you Jimmy Stigh…?' Hij was het. Ik herinnerde mij een wat spichtige jongeman die hij nu beslist niet meer was. Trouwens, ik ook niet. Jimmy vertelde beelden van de molens van de Overwaard-Kinderdijk mee te dragen, van de Purperreigers en Woudapen die wij zagen en zich ook mijn zuster Iek te herinneren. Kort na 1962 had hij vanuit Zweden ook een moped-vogeltocht naar Griekenland gemaakt. Die was zwaarder en avontuurlijker uitgevallen dan die naar Nederland. Wij vielen elkaar om dit weerzien niet emotioneel in de armen, maar van een gezamenlijke fotosessie kwam het wel. Googelen wij naar Jimmy Stigh dan valt op te maken dat hij in die zestig jaar op vogelgebied niet stilgezeten heeft.

■ Gerard Ouweneel, glo@xs4all.nl

LITERATUUR:

Anonymus (2021). Famous North Sea albatros feared dead after eagle attack, BirdGuides 29/04/2021.
Bierman W.H. (1964) De arend van Ommen. *Limosa* 37: 264-276.
Ottosson U. et al. (2012) Fåglarna i Sverige – antal och förekomst. Sveriges Ornitologiska Förening, Halmstad.
Ouweneel G.L. (1964) Vogeltrekstation Falsterbo in Zuid-Zweden, *het Vogeljaar* 12: 313-316.
Ouweneel G.L. (2012) Falsterbo. In *Voor Vogels de wereld rond.* Voorburg.
Ouweneel, G.L. (2018) Ingegerd. In *Ik moet de horizon om me heen zien.* Uitgeverij Liverse, Dordrecht.
Rudebeck G. (1950) Studies on Bird Migration. Berlingska Boktryckeriet, Lund.
Woudstra D. (1958) De vogeltrekstations Falsterbo en Ottenby, *het Vogeljaar* 6: 65-66.

Op de middag van het Falsterbo Vogelfestival op 5 september 2021 was de Ljungen bevolkt met vogelaars en hun familie. Vogels waren er nauwelijks.
Foto Ed Veling.

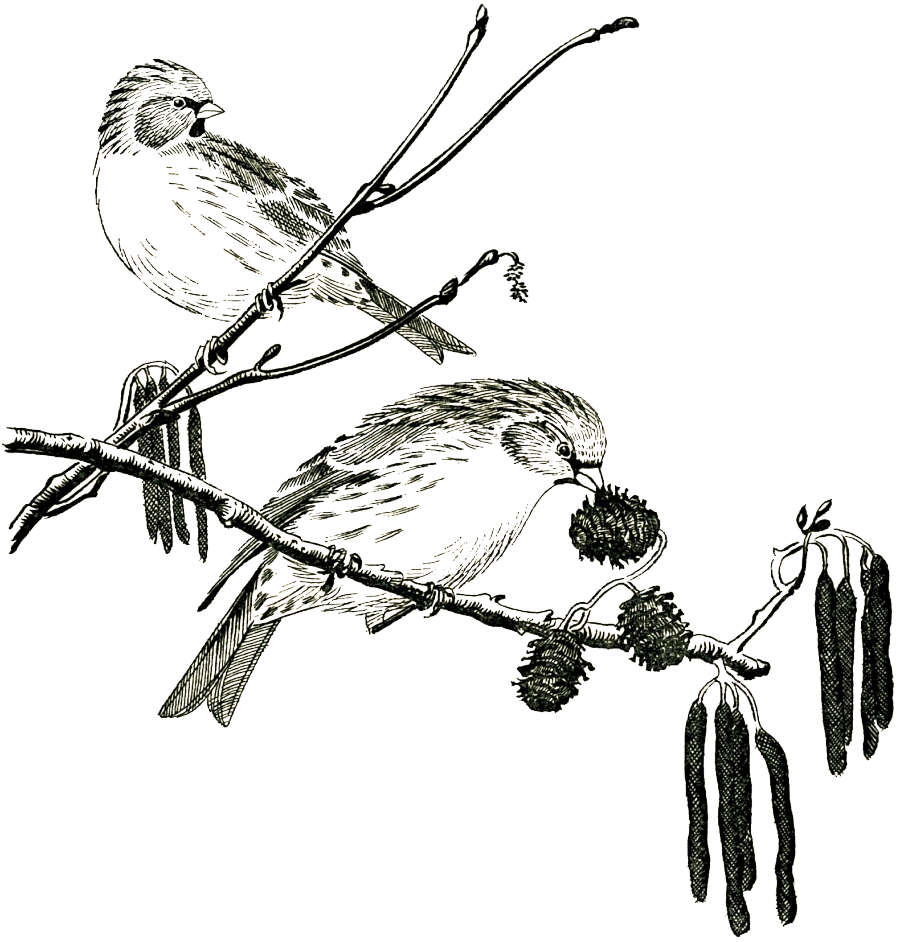

Barmsijs.
Tekening: Rein Stuurman

Korte Mededelingen

Drie is één: onze Barmsijzen

Niet onverwacht

Het zal voor menig vogelaar een teleurstelling zijn, maar voor wie eerlijk is, geen verrassing: het onderscheid tussen de Grote, de Kleine en de Witstuitbarmsijs berust niet op diversiteit als soort, maar op zijn gunstigst op uiterlijke verschillen van ondersoorten. Dat is de uitkomst van een grondig genetisch onderzoek. De uitkomst was dat een en hetzelfde 'grondgen' de drie 'soorten' onderling verbindt. De uiterlijke variatie is grotendeels te verklaren uit regionale isolatie, zoals dat ook het geval is bij veel andere ondersoorten (denk aan de Noordse Goudvink, red.).

Gentechnologie

Dankzij genetisch onderzoek wordt er in versneld tempo de laatste jaren steeds meer duidelijk over evolutionaire processen in de natuur. Chromosomen van sommige soorten vertonen afwijkingen door interne veranderingsprocessen, wat zijn weerslag kan hebben op uiterlijke kenmerken. Snavels en veerkleuren kunnen op die manier veranderen, zonder dat er van het ontstaan van een werkelijk nieuwe soort sprake is. Soms is dat iets wat bij hele deelpopulaties optreedt. Dat lijkt nu ook het geval bij de drie 'barmsijssoorten'. De verspreiding van deze vogels speelt daarbij een rol. De Witstuitbarmsijs komt als broedvogel voornamelijk voor in de Nieuwe Wereld; de Kleine in het westelijk deel van Europa en de Grote Barmsijs in het noordoostelijk deel van Eurazië. Ondanks de (overigens geringe) verschillen in het uiterlijk van Kleine, Grote en Witstuitbarmsijs wijzen de basiselementen van hun DNA-structuur op één soort.

Ecotypen

De onderzoekers aarzelen zelfs om deze drie te beschouwen als ondersoort. Het zijn eerder regionale variëteiten ('ecotypen'), waarbij de kenmerken meer worden bepaald door regionale factoren als klimaat, voedsel en leefomgeving dan door genetische factoren. Dankzij een in alle drie aangetroffen 'super-gen' dat dergelijke variaties in uiterlijk ruimte biedt, konden de onderlinge verschillen worden verklaard. Maar een duidelijk verschil in de genoomstructuur, typerend voor verschil tussen soorten, ontbrak. Overigens melden ringers ook geregeld onderling overlappende kenmerken van gevangen Kleine en Grote Barmsijzen, die dan als 'Barmsijs spec.' worden genoteerd. Gezien het broeden in voor een deel dezelfde Europese streken is het af en toe onderling kruisen niet vreemd.

Criteria

Bij het genetisch onderzoek werden monsters gebruikt van 73 vogels, te weten 26 Grote Barmsijzen, 33 Witstuitbarmsijzen en 14 Kleine Barmsijzen. Als te beoordelen kenmerk, viel de mate van roodkleuring af, omdat die door inname van carotenen bepaald wordt. Dat is dus op basis van voedsel en niet van genetische factoren. Formaat, de mate van bruine kleuren in het verenkleed en snavelkenmerken werden wel als indicatoren gebruikt. De basiselementen in de genetische opbouw van deze drie typen geeft geen afdoende aanleiding om de drie 'verschillende soorten' Barmsijzen ook werkelijk als drie verschillende soorten (of zelfs als ondersoorten) te classificeren. Tijd dus om onze persoonlijke soortenlijstjes aan te passen…

Bronnen: *BirdGuides 26 november 2021; www.nature.com/articles; https://www.nature.com/articles/s41467-021-27173-z?utm_medium=affiliate&utm_source=-commission_junction&utm_campaign=3_nsn6445_deeplink_PID100022212&utm_content=deeplink*

CdV

Laatste vier decades rampzalig voor Europese vogelpopulaties

Veertig jaar

Een omvangrijk in 2021 verschenen onderzoek wijst uit dat de Europese vogelpopulatie sinds 1980 geslonken is met ongeveer 600 miljoen broedvogels. Eigenlijk is dat aantal groter, zelfs om en nabij de 900 miljoen, maar daar staat een aanwas tegenover van zo'n 340 miljoen vogels van soorten die het juist beter doen. In beide groepen gaat het om een beperkt aantal soorten die de grootste veranderingen veroorzaken. De 'bulk' van Euro-

pese vogelsoorten laat een geringere voor- of (vaker) achteruitgang zien.

Mussenleed

Het zijn dus enkele soorten die de grootste klappen kregen, waaronder vroeger algemene soorten als de Ringmus (30 miljoen minder). Maar de kwantitatief grootste neergang betrof de Huismus, waarvan de aantallen gehalveerd zijn; een verlies van een kleine 250 miljoen kleine kwetteraars! Als oorzaken voor deze beide soorten worden veranderingen van leefgebied in de landbouw (ook op erven), maar ook binnen de steden en dorpen genoemd, naast vogelmalaria, voedselgebrek en milieufactoren als gifstoffen en vervuiling (en dan vooral stikstof). De ene oorzaak staat vaak niet los van de andere.

Bekende 'gezichten'

Voor het samenstellen van dit rapport worden statistische gegeven van soorten gebruikt, die lidstaten van de EU (inclusief nog het Verenigd Koninkrijk) aanleverden aan de Europese Commissie. Die cijfers leiden tot de conclusie dat vooral de vogels van het platteland getroffen zijn (zoals wij al langer zien bij Grutto, Veldleeuwerik, Kievit, enz., red.), naast verre afstandstrekkers (Fitis, Gele Kwikstaart) en enkele steltlopers, zoals de Wulp en Morinelplevier. De eerste groep heeft vooral te kampen met de veranderde landbouwmethoden.

Licht aan de horizon?

Een klein lichtpuntje is dat de teruggang de laatste twintig jaar enigszins afvlakt. Toegenomen beschermingsmaatregelen en het verbieden van sommige bestrijdingsmiddelen werpt wel enig resultaat af, maar van werkelijk herstel is nog geen sprake. Toename is slechts in beperkte mate geconstateerd. Gerichte bescherming (zoals in ons land voor de Grauwe Kiekendief, red.) werpt wel enige vrucht af bij een aantal roofvogelsoorten. Daar staat tegenover dat in de breedte de biodiversiteit alleen maar lijkt af te nemen. Vogels vormen natuurlijk maar een deel van de schakels in de natuur. Maar zij vormen wel een groep goed te volgen indicatoren voor de staat van onze leefomgeving. Daarbij is juist de afname onder 'algemene soorten' (denk naast de mussen aan Wilde Eend en Spreeuw, red.) alarmerend! Het rapport bevat een duidelijk appel aan de politiek en aan beheerders van landschappen en urbane gebieden. Er moet echt iets veranderen, willen we niet alleen zeldzame, maar juist ook algemene vogels een beter uitganspunt bieden en de schrikbarende neerwaartse tendens ombuigen.
BirdGuides 16 november 2021

CdV

Vogelraadsel opgelost na bijna 180 jaar

Bij zijn dood nam ontdekkingsreiziger Carl A.LM. Schwaner de gegevens van een door hem verzamelde vogel mee in zijn graf. Tussen 1843 en 1848 had hij 'ergens' in het huidige Indonesië het enig bekende exemplaar van een muistimaliasoort aangetroffen. Uit dagboeknotities van deze onderzoeker dacht men te kunnen opmaken dat die uit Java of Borneo afkomstig moest zijn. Borneo was het meest waarschijnlijk. Maar eenzelfde exemplaar werd daar nooit aangetroffen. De vogel werd geregistreerd als Malacocincla perspicillata en werd bij ons genoteerd als Zwartbrauwmuistimalia. De vogel stond sinds 2008 geclassificeerd als 'waarschijnlijk uitgestorven'.

Toevalstreffer

In december 2020 stuurden twee veldwerkers uit Zuid-Kalimantan (Borneo) een foto rond in de app-groep van de plaatselijke vogelbeschermingsgroep, de BirdWatch Galeatus. Zij meldden een voor hen onbekende vogel die zij vingen in het oerwoud. Nadat het beest gefotografeerd was had men hem weer vrijgelaten. Goed bekend met de natuur in hun regio, vonden ze het opmerkelijk dat ze deze vogel nooit eerder hadden gezien. Wie kon deze vogel thuisbrengen?

Raadsel opgelost

De vraag bereikte ook Panji Gusti Akbar die als ornitholoog betrokken is bij de voorbereidingen van een vogelatlas voor Indonesië. Hij ging op onderzoek uit in de literatuur, daarbij op het spoor gezet door een mede-vogelaar die aan een Zwartbrauwmuistimalia dacht. Een veldgids uit 2016 vermeldde die soort met zijn onbekende herkomst, mogelijk van Borneo, waarvan slechts één exemplaar bekend was. De toelichting vermeldde: 'Een van de grootste raadsels uit de Indonesische vogelkunde'. De afbeelding, gebaseerd op de enig bekende balg, beantwoordde aan wat de foto's van de beide veldwerkers toonden. Binnen twee uur na het rondsturen van de

foto's was een raadsel van meer dan anderhalve eeuw opgelost!

Getemperde vreugde

Akbar reageert opgetogen: 'Nu weten we echt hoe de Zwartbrauwmuistimalia eruitziet. Het geprepareerde exemplaar toonde onduidelijk gekleurde snavel, poten en iris.' Die details zijn nu duidelijk zichtbaar op de foto's van de herontdekkers, Muhammad Suranto and Muhammad Rizky Fauzan. De bezorgdheid die de vreugde over deze ontdekking tempert betreft het hoge tempo waarin zijn leefgebied wordt ontbost. Een heel andere conclusie is dat er over de natuur van de Indische Archipel nog heel veel onbekend is.

Bron: *https://www.globalwildlife.org*
Meer informatie is te vinden op: https://www.globalwildlife.org/blog/the-black-browed-babbler-an-enigma-that-has-been-missing-and-has-perplexed-scientists-for-more-than-170-years-is-found-in-indonesia/.
Zie: Turnaround video of specimen RMNH 89412, Naturalis Biodiversity Center

CdV

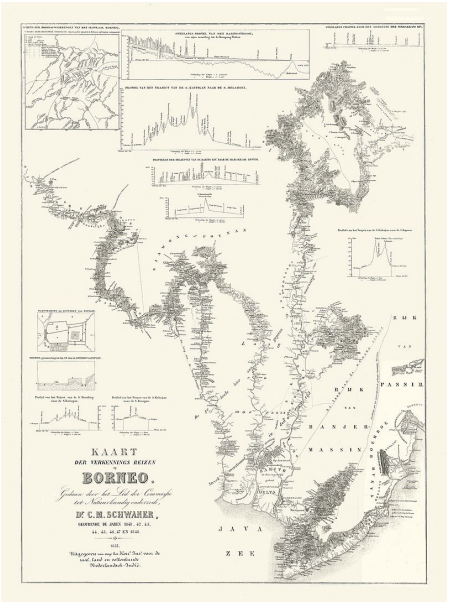

Kaart der verkennings reizen op Borneo Carl Swaner.
(Bron: Koninklijk Instituut voor Taal, Land en Volkenkunde van Ned-Indië, Amsterdam)

Zwartbrauwmuistimalia.
Foto: News18.com

Meer informatie: https://de.wikipedia.org/wiki/Carl_Schwaner

Twitchen wel-of-niet: een discussie op 'sociale media'

Schadelijk?

De discussie over het al dan niet schadelijke effect van soortenjagen (in vogelaarsjargon 'twitchen') is een zich steeds herhalend verschijnsel. Waarbij het soms opdringerige gedrag van fanatieke 'twitchers' en fotografen zonder respect voor de natuur wordt uitgespeeld tegen argumenten als 'heerlijk en eerlijk' vogels kijken. Een artikel in Birdwatch (november 2021) gaat in op de rol van de 'social media' bij deze discussie.

Zwartmakerij

Lucy McRobert ergert zich aan de ongenuanceerde en vaak haatdragende meningsuitingen over het digitaal delen van waarnemingen en de daaropvolgende stroom van vogelaars. Twitchers worden afgedaan als milieubedervers (vanwege de CO2-uitstoot van hun vervoermiddelen), asociale natuurverstoorders en erger. Zonder onderscheid worden soms alle vogelaars die een bepaalde zeldzaamheid bezochten zwartgemaakt. Iets wat blijkbaar in Engeland een sport op zich geworden is, maar dergelijke verwijten kennen we in Nederland ook.

Wonderlijke speling

Wat zegt de discussie over de werkelijke schade die de natuur wordt toegebracht? De auteur citeert een tweet: 'Het is niets anders dan wat verzamelaars doen, of zoiets als vliegtuigspotten.' Waarop zij stelt: 'Wat is daar mis mee? Geen enkel vogelnerd die ik ken schept er enig sadistisch genoegen in, de ondergang van een verdwaalde vogel te bewerkstelligen. Wat gebeurt is dat ze zich gezamenlijk verbazen over de wonderlijke speling in zijn trekgedrag.' Tot zover lijkt het te gaan om het tegen elkaar uitspelen van tegengestelde meningen (en de vraag hoe ver je kunt gaan op Twitter en andere podia, iets wat in ons land zelfs in het politieke landschap tot heftige discussies leidt).

Heilzaam

Echt interessant wordt het wanneer het artikel de mening van een gespecialiseerde psycholoog naar voren brengt: Sam Porter, zelf ook vogelaar en bovendien gediagnostiseerd ADHD-er. Hij wijst erop dat het twitchen van vogels een bijzonder aantrekkelijke bezigheid is voor mensen met ADHD en autisme. Geen enkel mens heeft dezelfde neurocognitieve kwaliteiten. We hebben allemaal zo onze eigen talenten, maar ook onze eigen 'handicaps', waarmee we moeten leren omgaan. Hoewel het maar een beperkt aantal vogelaars betreft, ziet hij het nut van de vogelhobby speciaal voor mensen bij wie de belemmerende factoren leiden tot angst en depressie. Voor hen is 'twitchen' een dankbare bezigheid die voor afleiding zorgt en innerlijke spanningen vermindert.

Harmonie

Hij zet het volgende uiteen: Juist 'neurodiverse' mensen leveren soms verbazingwekkende bijdragen op het gebied van ecologie, wetenschap, veldbiologie, en creatieve uitingen als kunst en schrijverschap. Het gezamenlijk genieten van een hobby (zoals het twitchen van een zeldzame vogel) haalt iemand met ADHD, autisme en soortgelijke kenmerken uit zijn isolement. Daarmee schenkt het hem een ervaring van harmonie met zichzelf en zijn omgeving.

Scheiden of verbinden

Wat voor nut, vraagt hij, heeft het om elkaar af te rekenen op hobby's. Er bestaat geen 'enig juiste manier' om van de natuur te genieten. Waarom zouden we natuurgenieters opsplitsen in tegengestelde groepen van 'vogelaars' en 'twitchers'? Waarbij dan de laatste een negatief label (natuurhooligans!) zouden krijgen opgeplakt. Je hebt geen 'birders' en 'twitchers', maar mensen die elk op hun eigen manier van vogels genieten.

Bron: Lucy McRobert, Anti-social media, Birdwatch november 2021

CdV

Vogelaars bij Kaspische plevier op Texel (Foto: Sytske Dijksen van Foto Fitis)

Merelsterfte in 2022: toch ook weer het usutuvirus

Sovon en Vogelbescherming hebben 2022 uitgeroepen tot het Jaar van de Merel. Een van de redenen om voor deze vogelsoort te kiezen is de afname sinds 2016 door besmetting met het dodelijke usustuvirus, verder in dit artikel aangeduid als virus. Dat leek inmiddels tot het verleden te behoren. Maar uit recent onderzoek blijkt dat het virus weer meespeelt bij de merelsterfte. Het is niet de enige oorzaak van de huidige sterfte onder Merels. Ook vogelmalaria en parasieten spelen momenteel daarbij een rol.

In juli en augustus nam het aantal bij DWHC (*Dutch Wildlife Health Centre*) en Sovon gemelde dode Merels toe. In deze periode zijn bij DWHC 27 Merels op doodsoorzaak onderzocht, van 19 dieren zijn de resultaten bekend (zie grafiek).

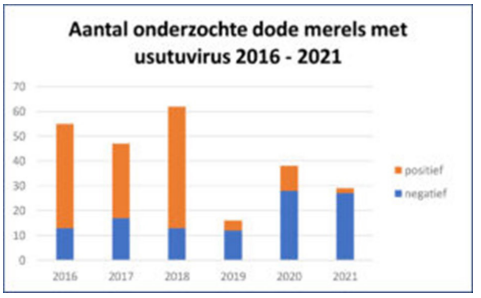

Overzicht van de oorzaken van merelsterfte in de jaren 2016 en 2021 (Bron: Sovon)

Het usutusvirus speelt weer op

De laatste drie jaar speelde het virus nauwelijks een rol bij de merelsterfte. In de zomer van 2022 werd het virus bij acht van de negentien onderzochte Merels vastgesteld, hoofdzakelijk in Noord-Brabant. Verdere toename is te verwachten, want in warme zomers zoals die van dit jaar zouden meer muggen ermee besmet kunnen zijn. Van de acht Merels met een besmetting met het virus hadden minimaal vijf vogels een co-infectie met vogelmalaria. Daarnaast hadden vier van de Merels met een virusinfectie ook veel lintwormen en andere darmparasieten. Bij vijf andere Merels werd ook vogelmalaria aangetoond, waarvan vier dieren zijn doodgegaan door de combinatie van parasieten en vogelmalaria.

BRONNEN:
Sovonnieuws 6 september 2022
https://dwhc.nl/merelsterfte-door-usutuvirus-vogelmalaria-en-parasieten/

CdV

Merel vrouw.
Foto: Doortje van Dijk

Oproep (Sovon en DWHC)

In **het jaar van de Merel** wordt geprobeerd om de gemelde ‘vers’ (niet langer dan 24 uur dood) gevonden Merels op halen voor onderzoek. Maar het is onmogelijk om alle gemelde dieren op te halen. Voor vogels die opgehaald gaan worden, is het zeer belangrijk dat ze goed gekoeld worden, zie voor tips: https://dwhc.nl/vragen/#koelen. Meldingen zijn zeer belangrijk, omdat alleen op die manier inzicht verkregen kan worden over ziekte/sterfte onder wilde dieren in Nederland. Je kunt de vondst van een dode vogel melden bij Sovon via sovon.nl/dodevogels of op de website van DWHC, rechtsboven ‘Meld een dood dier’.

Merel vrouw.
Foto: Doortje van Dijk

Over slaapgewoonten van vogels, die van de Merel in het bijzonder

(Een oude publicatie in het kader van **het jaar van de Merel** over een weinig bestudeerd verschijnsel)

Jan Marbus
Vogelwerkgroep CJN, *het Vogeljaar* 14 (4): 153- 155

Ontdekking

In december 1963 ontdekte ik bij toeval een merelslaapplaats in de buurt van Wageningen. Het voor mij volkomen nieuwe hieraan en onverwachte voor een soort als de Merel leidde al spoedig tot een nadere studie. In februari ’64 gestarte tellingen wezen op een grotere beslaping dan vermoed was. Allerlei vragen rezen en gepoogd werd een antwoord te vinden. Hoewel over bepaalde natuurverschijnselen soms veel is geschreven, boeit iets je des meer, wanneer je het eenmaal zelf ontdekt hebt. Voor mij gelden de slaapgewoonten van vogels als zodanig. Wie kent niet de zwarte spreeuwenwolken in de avondschemering? Fascinerend zijn de manoeuvres wanneer de afzonderlijke zwermen elkaar ontmoeten. Juist door deze opvallende vertoningen is de Spreeuw wel het klassieke voorbeeld geworden van een gemeenschappelijk de-nacht-doorbrengen. Maar er zijn nog veel meer soorten, die er een speciale roestgewoonte op na houden: Kauwen en Zwarte Kraaien kennen slaaptrek, evenals de verschillende meeuwensoorten. Verder is het onder andere bij steltlopers, duiven, zwaluwen en kwikstaarten bekend.

Slaaptrek

Al spoedig bleek, dat het hier geen abnormaal verschijnsel betrof, maar eenvoudig iets wat nooit opgevallen was. Dit laat zich gemakkelijk verklaren wanneer we het gedrag tijdens de slaaptrek van de Merel vergelijken met een soort waarvan het algemeen bekend is, de Spreeuw.
Heel anders verloopt de slaaptrek van de Merel. Aan het eind van de middag stoppen de vogels met foerageren en gaan in een struik of boom zitten. Hierbij klinkt af en toe het ietwat klagelijk
‘srii’. Naarmate de zon verder wegzakt klimmen de Merels geleidelijk hoger in de boom of vliegen op naar het dak of een tv-mast. Het ‘srii’-geroep neemt nu toe en zo nu en dan vliegt er een Merel in de richting van de slaapplaats. Dit voorbeeld wordt door meerdere exemplaren gevolgd en al gauw zijn alle op weg. Ontmoeten ze onderweg geen barrière waar stuwing op kan treden, dan vliegen de meeste regelrecht, soms even neerstrijkend in struikgewas, op de slaapplaats af. Hoe later in de schemering, hoe sneller de slaaptrek verloopt, dus met minder onderbrekingen. Zolang er nog vogels op de slaapplaats arriveren klinkt daar een algemeen ‘pienk-pienk’-geroep. Verstomt dit geluid, dan
vallen er ook geen Merels meer binnen.

Slaapplaatsen

Een duik in de literatuur leverde als enige wetenschap op, dat er in de Nederlandse tijdschriften niets over te vinden was. Naspeuringen in Duitse bladen stootten op onderzoekingen van Dr. R. Heyder uit Oederan (Saksen),

die in 1929 ook met een slaapplaats van Merels kennis maakte. Uitgebreide studies werden door hem verricht over aantal, tijd van aanvliegen met betrekking tot lichtsterkte, enz. De resultaten van zijn onderzoek werden gepubliceerd in Mitteilungen des Vereins Sachsischer Ornithologen.
Nog een ander opmerkelijk verschil bleek uit vergelijking van de verkregen gegevens van diverse slaapplaatsen, namelijk de aantallen individuen per slaapplaats. Verreweg het grootste aantal slapers werd geteld bij Ede, namelijk meer dan 500 exemplaren in januari 1964. De Wageningse slaapplaats had in november 1964 een top van 230 vogels. In januari 1965 werden 150 slapers geteld. Ook Heyder vermeldt een uitschieter in november 1930: meer dan 168, bij een normale beslaping van 130 exemplaren. Wanneer in Ede in januari 500 vogels geteld worden is het dus zeker mogelijk dat het novemberaantal aanzienlijk hoger lag. Nieuwe tellingen zullen hieromtrent zekerheid moeten geven. Nader onderzoek geldt overigens voor meer punten. Zo is het verleggen van de slaaptrekroute in de loop van het slaapseizoen iets wat nog niet geheel duidelijk is. Ook de verschijningsdata en duur van het slapen van Kramsvogels en Koperwieken op dezelfde plaats dienen nader bestudeerd te worden.
Uit gegevens van elders in ons land over slaapplaatsen van de Merel blijkt een zekere voorkeur voor de samenstelling hiervan. In bosrijke streken bestaat deze namelijk uit sparren of dennen, meestal niet ouder dan 30 jaar. Vaak dicht opeen geplant hout, zodat er moeilijk in te komen is en een donkere indruk geeft. Bij afwezigheid van deze soorten wordt wel een groepje rododendrons in een stadspark genomen. Zeker blijkt hier dus een voorkeur voor zogenaamde ‘evergreens’.
Nog een ander opmerkelijk verschil bleek uit vergelijking van de verkregen gegevens van diverse slaapplaatsen, namelijk de aantallen individuen per slaapplaats. Verreweg het grootste aantal slapers werd geteld bij Ede, namelijk meer dan 500 exemplaren in januari 1964. De Wageningse slaapplaats had in november 1964 een top van 230 vogels. In januari 1965 werden 150 slapers geteld. Ook Heyder vermeldt een uitschieter in november 1930: meer dan 168, bij een normale beslaping van 130 exemplaren. Wanneer in Ede in januari 500 vogels geteld worden is het dus zeker mogelijk dat het novemberaantal aanzienlijk hoger lag. Nieuwe tellingen zullen hieromtrent zekerheid moeten geven. Nader onderzoek geldt overigens voor meer punten. Zo is het verleggen van de slaaptrekroute in de loop van het slaapseizoen iets wat nog niet geheel duidelijk is. Ook de verschijningsdata en duur van het slapen van Kramsvogels en Koperwieken op dezelfde plaats dienen nader bestudeerd te worden.

CdV

Merel man.
Foto: Doortje van Dijk

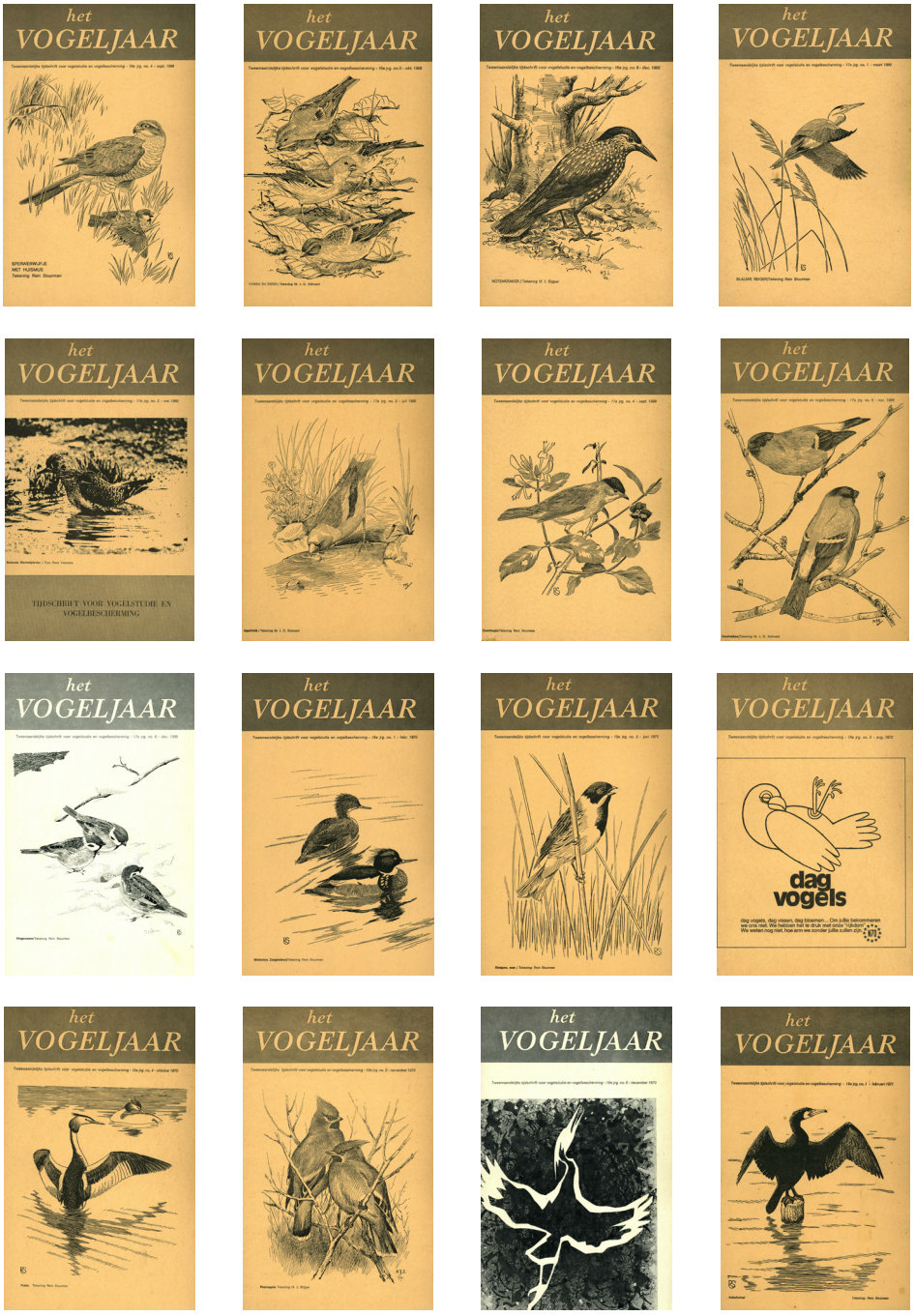

Collage van Covers uit 1968, 1969, 1970 en 1971, *het Vogeljaar* 16 (4) tot en met 19 (1)

Zeventig jaar covers voor *Wiek en Sneb* en *het Vogeljaar*

In *het laatste Vogeljaar*, het jubileumboek waarmee in het zeventigste verschijningsjaar *het Vogeljaar* zijn uitgaven beëindigde, stond een overzichtsartikel over fotografen en illustrators die beeldmateriaal voor de covers leverden. De bijbehorende tabellen zouden in het boek te veel ruimte innemen. Speciaal voor de liefhebbers plaatsen we met bewondering voor het werk van ***Bert Vos*** de tabellen in dit digitale bonusnummer van *het Vogeljaar*.

Vogellijst *het Vogeljaar* - 196 verschillende vogels

Aalscholver	3
Alk	2
Appelvink	3
Baardmannetje	3
Bankivahoen	1
Barmsijs	1
Beflijster	1
Bergeend	1
Bijeneter	2
Blauwborst	4
Blauwe Reiger	7
Boerenzwaluw	2
Bonte Kraai	3
Bontbekplevier	1
Boomklever	1
Boomkruiper	2
Boomvalk	4
Bosuil	2
Braamsluiper	2
Brandgans	3
Bruine Kiekendief	4
Buizerd	3
Canadese Gans	1
Cirlgors	1
Dodaars	2
Draaihals	1
Drieteenmeeuw	4
Dwergmeeuw	1
Eidereend	1

Europese Kanarie	1
Ekster	4
Fazant	1
Fitis	1
Flamingo	1
Fuut	4
Gaai	3
Geelgors	3
Gekraagde Roodstaart	2
Gekuifde Boomgierzwaluw	1
Gele Kwikstaart	2
Geoorde Fuut	2
Giervalk	3
Gierzwaluw	2
Goudhaan	3
Goudvink	4
Grauwe Franjepoot	2
Grauwe Gans	1
Grauwe Gors	1
Grauwe Kiekendief	2
Grauwe Klauwier	1
Grauwe Vliegenvanger	1
Griel	1
Grijze Wouw	1
Groene Specht	3
Groenling	1
Groenpootruiter	3
Grote Bonte Specht	4
Grote Karekiet	1

Grote Lijster	1
Grote Pijlstormvogel	1
Grote Zilverreiger	2
Grutto	3
Havik	6
Heggenmus	2
Hop	2
Houtduif	2
Houtsnip	1
Huismus	4
Huiszwaluw	4
Ibissnavel	1
Indische Ralreiger	1
IJsgors	1
IJsvogel	7
Jan van Gent	2
Kauw	1
Keep	1
Kemphaan	4
Kerkuil	5
Kievit	8
Klapekster	2
Kleine Alk	1
Kleine Bonte Specht	2
Kleine Karekiet	3
Kleine Plevier	1
Kleine Rietgans	1
Kluut	7
Knobbelzwaan	1
Koekoek	1
Kokmeeuw	2
Kolgans	1
Koolmees	2
Koperwiek	1
Korhoen	1
Krakeend	1
Kramsvogel	4
Kraanvogel	2

Kruisbek	2
Kuifaalscholver	1
Kuifleeuwerik	1
Kuifmees	2
Kwartel	1
Kwak	1
Lammergier	1
Lepelaar	4
Matkop	2
Merel	4
Middelste Jager	1
Middelste Zaagbek	2
Morinelplevier	3
Nachtegaal	1
Nachtzwaluw	1
Nonnetje	1
Notenkraker	1
Oehoe	2
Oeverzwaluw	1
Ooievaar	5
Ortolaan	1
Paapje	1
Papegaaiduiker	4
Patrijs	3
Pestvogel	3
Pijlstaart	1
Pimpelmees	5
Porseleinhoen	1
Purperreiger	2
Putter	6
Ransuil	3
Rietgors	1
Rietzanger	2
Ringmus	3
Rode Ibis	1
Roek	2
Roodborst	7
Roodborsttapuit	2

Roodhalsgans	1
Roodsnavelkeerkringvogel	1
Roerdomp	2
Rotgans	2
Scholekster	4
Sijs	5
Slangenarend	1
Slechtvalk	4
Slobeend	2
Smelleken	3
Sneeuwgors	1
Sperwer	2
Sperweruil	1
Spreeuw	5
Staartmees	3
Steenarend	3
Steenloper	3
Steenuil	2
Steltkluut	2
Stormmeeuw	3
Strandleeuwerik	2
Tafeleend	1
Tapuit	2
Tjiftjaf	1
Torenvalk	3
Tureluur	2
Turkse Tortel	1
Vale Gier	1
Veldleeuwerik	2
Velduil	2
Vink	3
Visarend	2
Visdief	1
Vuurgoudhaan	2
Waterhoen	2
Waterral	1
Waterspreeuw	2
Watersnip	4
Wenkbrauwalbatros	1
Wespendief	1
Wielewaal	2
Wilde Eend	3
Wilde Zwaan	1
Winterkoning	3
Wintertaling	2
Witrugspecht	1
Witte Kwikstaart	1
Woudaapje	3
Wulp	2
Zanglijster	1
Zilvermeeuw	1
Zomertaling	1
Zomertortel	2
Zwarte Ibis	1
Zwarte Kraai	1
Zwarte Mees	1
Zwarte Roodstaart	1
Zwarte Ruiter	2
Zwarte Specht	1
Zwarte Stern	2
Zwartkop	1
Zeearend	1
TOP 11	
Kievit *	8
Havik	7
IJsvogel	7
Kluut	7
Roodborst	7
Blauwe Reiger	7
Putter	6
Pimpelmees	6
Kerkuil	5
Ooievaar	5
Sijs	5
Spreeuw	5
*** In *Wiek en Sneb* 23 x**	

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
Wiek en Sneb			
1 - 1953	1	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	2	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	3	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	4	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	5	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	6	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
2 - 1954	1	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	2	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	3	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	4	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	5	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	6	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
3 - 1955	1	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	2	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	3	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	4/5	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	6	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
4 - 1956	1	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	2	Foto z/w	Helikopter - wintervoedering
	3	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	4	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	5	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
	6	Rein Stuurman	Buitelende Kieviten
het Vogeljaar			
5 - 1957	1/2	Foto z/w	Ooievaar
	3	Foto z/w	Kluut
	4	Foto z/w	Slangenarend
	5	Foto z/w	Jan van Gent
	6	Foto z/w	Vlaamse Gaai
6 - 1958	1	Rein Stuurman	Torenvalk
	2/3	Henk Jan Slijper	Blauwborst

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	4	Henk Jan Slijper	Grutto
	5	Henk Jan Slijper	Koperwiek
	6	Henk Jan Slijper	Houtsnip
7 - 1959	1	Henk Jan Slijper	IJsvogel
	2/3	Foto kleur	Vink
	4	Rein Stuurman	Watersnippen
	5	Henk Jan Slijper	Zwarte Ruiter
	6	Foto z/w	Lepelaar
8 - 1960	1	Rein Stuurman	Sijsje
	2	Henk Jan Slijper	Kemphanen
	3/4	Rein Stuurman	Kluten
	5	Marius Kolvoort	Steenlopers
	6	Rein Stuurman	Blauwe Reiger
9 - 1961	1/2	Sj. Van der Zee	Kievit
	3	Henk Jan Slijper	Boomvalk
	4	Marius Kolvoort	Putters
	5	M.H.A. Staring	Brandganzen
	6	Rein Stuurman	Nonnetjes
10 - 1962	1	Foto z/w	Kemphen
	2	Henk Jan Slijper	Tapuiten
	3	Foto z/w	Kluut
	4	Marius Kolvoort	Staartmezen
	5	Henk Jan Slijper	Smelleken
	6	Rein Stuurman	Roodborst
11 - 1963	1	Henk Jan Slijper	Strandleeuwerik
	2	Henk Jan Slijper	Goudhaantje
	3	Henk Jan Slijper	Havik met Kokmeeuw
	4	Rein Stuurman	Morinelplevier
	5	Rein Stuurman	Bruine Kiekendief
	6	Rein Stuurman	Bonte Kraai
12 - 1964	1	Henk Jan Slijper	Turkse Tortels

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	2	Rein Stuurman	Grote Karekiet
	3	Henk Jan Slijper	Slechtvalk
	4	Henk Jan Slijper	Vuurgoudhaantje
	5	Rein Stuurman	Zanglijster
	6	Rein Stuurman	Bijeneter
13 - 1965	1	Rein Stuurman	Spreeuw
	2	Foto z/w	Naardermeer
	3	Rein Stuurman	Grutto (kleur)
	4	Rein Stuurman	Steltkluten
	5	Rein Stuurman	Wilde Eenden
	6	Henk Jan Slijper	Baardmannetjes
14 - 1966	1	Foto - kleur	Jan P. Strijbos
	2	Rein Stuurman	Merel
	3	Rein Stuurman	Brandgans
	4	Rein Stuurman	Grauwe Franjepoot
	5	Foto z/w	Grauwe Ganzen
15 - 1967	6/1	Rein Stuurman	Kramsvogel
	2	Henk Jan Slijper	Flamingo’s
	3	Henk Jan Slijper	Torenvalken
	4	Rein Stuurman	Waterhoentjes
	5	Rein Stuurman	Barmsijzen
	6	Rein Stuurman	Ringmussen (kleur)
16 - 1968	1	Henk Jan Slijper	Watersnippen
	2	Kaart - kleur	Zaanstreek
	3	Rein Stuurman	Merel
	4	Rein Stuurman	Sperwer met Huismus
	5	Marius Kolvoort	Vinken en Kepen
	6	Henk Jan Slijper	Notenkraker
17 - 1969	1	Rein Stuurman	Blauwe Reiger
	2	Foto z/w	Morinelplevier
	3	Marius Kolvoort	Appelvink
	4	Rein Stuurman	Zwartkop

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	5	Marius Kolvoort	Goudvinken
	6	Rein Stuurman	Ringmussen
18 - 1970	1	Rein Stuurman	Middelste Zaagbekken
	2	Rein Stuurman	Rietgors
	3	N70	Dode vogelposter ‘dag vogels’
	4	Rein Stuurman	Futen
	5	Henk Jan Slijper	Pestvogels
	6	Henk Jan Slijper	Grote Zilverreiger
19 - 1971	1	Rein Stuurman	Aalscholver
	2	Henk Jan Slijper	Huiszwaluwen
	3	Rein Stuurman	Dodaarzen
	4	Hans Warren	Kluut
	5	Rein Stuurman	Winterkoning
	6	Henk Jan Slijper	Buizerd
20 - 1972	1	Henk Jan Slijper	Klapekster
	2	Henk Jan Slijper	IJsgorzen
	3	Henk Jan Slijper	Ransuil
	4	Henk Jan Slijper	Kokmeeuw, Dwergmeeuw, Drieteenmeeuw, Zwarte Stern
	5	Henk Jan Slijper	Kolgans
	6	Rein Stuurman	Grote Bonte Specht
21 - 1973	1	Henk Jan Slijper	Kruisbekken
	2	Henk Jan Slijper	Witte Kwikstaarten
	3	Foto z/w	Zwarte Specht
	4	Henk Jan Slijper	Grauwe Vliegenvanger
	5	Rein Stuurman	Appelvink
	6	Marius Kolvoort	Bonte Kraaien
22 - 1974	1	Henk Jan Slijper	Kuifmezen
	2	Rein Stuurman	Scholeksters (kleur)
	3	Henk Jan Slijper	Gierzwaluwen
	4	Ed Hazebroek	Heggemus
	5	Ad Cameron	Vlaamse Gaaien
	6	Rein Stuurman	Bruine Kiekendief

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
23 - 1975	1	Rens Veenstra	Eidereenden, Middelste Zaagbek
	2	Marius Kolvoort	Korhoenders
	3	Ed Hazebroek	Kerkuil
	4	Henk Slijper	Groenpootruiters
	5	Ad Cameron	Papegaaiduiker, Alk, Kleine Alk
	6	Ed Hazebroek	Groene sSpecht
24 - 1976	1	Marius Kolvoort	Pestvogel
	2	Rens Veenstra	Braamsluiper
Kleur	3	Ad Cameron	Zwarte Stern
	4	Ad Cameron	Waterral, Groenpootruiter
	5	Marius Kolvoort	Wielewaal. Jacht op trekvogels in Italië.
	6	Ko van de Broecke	22 Watervogels Wetlandjaar 1976
25 - 1977	1	Rens Veenstra	Kievit
	2	Johan Reydon	Steenlopers
Kleur	3	Ad Cameron	Koekoek, Kleine Karekiet
	4	Ko van de Broecke	Huismussen
	5	Rens Veenstra	Goudhaantje
	6	Ko van de Broecke	Rotganzen
26 - 1978	1	Siegfried Woldhek	Pimpelmezen
	2	Marius Kolvoort	Roodborsttapuit
Kleur	3	Marius Kolvoort	Blauwborsten
	4	Ad Cameron	Bruine Kiekendief
	5	Ed Hazebroek	Tafeleenden
	6	Rens Veenstra	Zwarte Mees
27 - 1979	1	Marius Kolvoort	Grote Bonte Specht
	2	Rein Stuurman	Kieviten
	3	Ed Hazebroek	Putters
Kleur	4	Marius Kolvoort	Zwarte Ruiter, Tureluur, Kievit, Kleine Plevier, Kemphen
	5	Marius Kolvoort	Geelgors
	6	Marius Kolvoort	Sneeuwgorzen

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
28 - 1980	1	Ad Cameron	Strandleeuwerik
	2	Ad Cameron	Griel
	3	Karel Mauer	Visdief
Kleur	4	Piers Hayman	Stormmeeuw, Kokmeeuw
	5	Ed Hazebroek	Watersnip
	6	Gilbert van Overmaet	Bruine Kiekendief
29 - 1981	1	Marius Kolvoort	Roeken
	2	Karel Mauer	Geoorde Futen
	3	Ad Cameron	Lepelaars
	4	Marius Kolvoort	Ekster (dood aan paal)
	5	Marius Kolvoort	Spreeuwen
	6	Ad Cameron	Slechtvalk
30 - 1982	1	Ed Hazebroek	Steenuil
	2	Piers Hayman	Nachtegaal
	3	Marius Kolvoort	Europese Kanarie
	4	Ed Hazebroek	Kwartels
	5	Ed Hazebroek	Grote Lijster
	6	Marius Kolvoort	Roodbors
31 - 1983	1	Ad Cameron	Boerenzwaluw
	2	Marius Kolvoort	Witrugspecht
	3	Ad Cameron	Grutto
	4	Marius Kolvoort	Rode Ibissen
	5	Marius Kolvoort	Appelvink
	6	Robin D'Arcy Shillock	Klapekster
32 - 1984	1	Jan Ivangh	Bosuil
	2	Marjolein Bastin	Putters
	3	Maarten Smit	Ortolanen
	4	Willem Kolvoort jr	Steltkluut
	5	Ko van de Broecke	Pestvogels
	6	Jeroen Helmer	Porseleinhoen
33 - 1985	1	Willem Kolvoort jr.	Bergeend
	2	Marius Kolvoort	Wielewaal

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	3	Marjolein Bastin	Kruisbekken
	4	Marius Kolvoort	Kleine Bonte Specht
	5	Marjolein Bastin	Ransuil* (in *het Vogeljaar* staat Velduil)
	6	Marius Kolvoort	Blauwe Reiger
34 - 1986	1	Marius Kolvoort	Boomklever
	2	Marjolein Bastin	Heggemussen
	3	Erik Wouda	Geelgorzen
	4/5	Marius Kolvoort	Huiszwaluw
	6	Marjolein Bastin	Groenlingen
35 - 1987	1	Marius Kolvoort	Bonte kraai, Zilvermeeuw, Stormmeeuw
	2	Erik Wouda	Wintertaling
	3	Marius Kolvoort	Oeverzwaluw
	4	Marius Kolvoort	Vogelreservaat
	5	Ronald Sinoo	Havik
	6	Marjolein Bastin	Putters
36 - 1988	1	Marius Kolvoort	Staartmezen
	2	Ed Hazebroek	Kleine Rietganzen
	3	Marius Kolvoort	Gierzwaluw
	4	Erik van Ommen	Grauwe Franjepoten
	5	Sjoerd Kuperus	Baardmannetje, Goudhaantje, Lepelaar, Bonte kraaien
	6	Robin D'Arcy Shillock	Middelste Jager
37 - 1989	1	Auke B. Terluin	Smelleken
	2	Auke B. Terluin	Wulp
	3	Auke B. Terluin	Eksters
	4	Marius Kolvoort	Buizerd
	5	Robin D'Arcy Shillock	Wilde Zwanen
	6	Ronald Sinoo	Nachtzwaluw
38 - 1990	1	Johan de Crem	Pimpelmezen
	2	Gerard A. de Vries	Gekraagde Roodstaart
	3	Henk Jan Slijper	Karel Voous 70

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	4	Leon van der Linden	Purperreiger
	5	Robin D'Arcy Shillock	Brandgans
	6	Leon van der Linden	Kuifmees
39 - 1991	1	Marius Kolvoort	Groene Specht
	2	Auke B. Terluin	Scholekster
	3	Gerard A. de Vries	Braamsluiper
	4	Robin D'Arcy Shillock	Drieteenmeeuw
	5	Robin D'Arcy Shillock	Krakeenden
	6	Marius Kolvoort	Baardmannetjes
40 - 1992	1	Johan de Crem	Kievit
	2	Robin D'Arcy Shillock	Kluten
	3	Robin D'Arcy Shillock	Stormmeeuw
	4	Marius Kolvoort	Kuifleeuwerik
	5	Robin D'Arcy Shillock	Aalscholver
	6	Johan de Crem	Steenloper
41 - 1993	1	Kees de Kiefte	Grauwe Klauwier
	2	Johan de Crem	Huismus
	3	Hans Post	Ooievaar
	4	Henk Gaasbeek	Woudaapje
	5	Henk Blockx	Visarend, Boomvalken
	6	Hans Post	Oehoe
42 - 1994	1	Marius Kolvoort	Merel
	2	Hans Post	Papegaaiduiker
	3	Henk Gaasbeek	Kerkuilen
	4	Adri Karman	Blauwe Reiger
	5	Marius Kolvoort	Vlaamse Gaai
	6	Auke B. Terluin	Waterspreeuw
43 - 1995	1	Ed Hazebroek	Huismussen
	2	Auke B. Terluin	Zomertalingen
	3	Ed Hazebroek	Putters
	4	Henk Gaasbeek	Bijeneter
	5	Henk Gaasbeek	Grote Pijlstormvogel
	6	Henk Gaasbeek	IJsvogel

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
44 - 1996	1	Henk Gaasbeek	Papegaaiduikers
	2	Ed Hazebroek	Fitissen
	3	Hans Post	Aalscholvers
	4	Jan Weenink	Smellekens
	5	Jan Weenink	Patrijs
	6	Jan Weenink	Roodborst
45 - 1997	1	Auke B. Terluin	Slobeenden
	2	Hans Post	Sperweruil
	3	Auke B. Terluin	Kleine Karekiet
	4	Eddy Janssens	Hop
	5	Eddy Janssens	Kraanvogel
	6	Jan Weenink	Steenuil
46 - 1998	1	Jan Weenink	Futen
	2	Sytske Dijksen	IJsvogel
	3	Auke B. Terluin	Zwarte Kraai
	4	Auke B. Terluin	Groenpootruiter
	5	Dick Poppe	Slechtvalk
	6	Jan Weenink	Bosuil
47 - 1999	1	Sytske Dijksen	Roodhalsganzen
	2	Jan Weenink	Morinelplevieren
	3	Eddy Janssen	Tapuit
	4	Ed Hazebroek	Wespendief
	5	Sytske Dijksen	Jan van Gent
	6	Jan Weenink	IJsvogel
48 - 2000	1	Jan Weenink	Giervalk
	2	Ed Hazebroek	Matkop
	3	Dick Poppe	Roodsnavelkeerkringvogel
	4	Jan Weenink	Steenarend
	5	Sytske Dijksen	Ibissnavel
	6	Hans Post	Kerkuilen
49 - 2001	1	Joseph Wolff	Giervalk (litho 1846)
	2	Joseph Wolff	Oehoe

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	3	Kees van Berkel	Gekuifde Boomgierzwaluwen
	4	Hans J. Geuze	Wilde Eend
	5	Dirk Moerbeek	Spreeuw
	6	Ed Hazebroek	Kauwen
50 - 2002	1	Sytske Dijksen	Kramsvogel
	2	Eric van der Aa	Woudaapje
	3	Auke B. Terluin	Kluten
	4	Sytske Dijksen	Beflijster
	5	Hans Klep	Turkse Tortels
	6	Eric van de Aa	Ekster
51 - 2003	1	Hans Peeters	Roerdomp
	2	Erik van Ommen	Visarend
	3	Frits Jan Maas	Lammergier
	4	Hans Post	Drieteenmeeuw
	5	Kees van Berkel	Indische Ralreiger
	6	Eddy Janssen	Havik
52 - 2004	1	Frans Klep	Pimpelmezen
	2	Hans Peeters	Rietzanger
	3	Hans Post	Slechtvalk
	4	Kees Rosendaal	Grauwe Gors
	5	Eefke Scheen	Ransuil
	6	Pepijn Hof	Roodborst
53 - 2005	1	Leon van der Linden	Groene Specht
	2	Caroline Elfferich	Paapje
	3	Kees Rosendaal	Hop
	4	Sytske Dijksen	Sijsjes
	5	Ed Hazebroek	Giervalk
	6	Sytske Dijksen	Kramsvogel
54 - 2006	1	Caroline Elfferich	Staartmees
	2	Eddy Janssen	Pijlstaart
	3	Hans Peeters	Ringmussen
	4	Caroline Elfferich	Knobbelzwaan

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	5	Sytske Dijksen	Veldleeuwerik
	6	Kees Rosendaal	Havik
55 - 2007	1	Huub Reulen	Steenarend
	2	Hans Peeters	Geoorde futen
	3	Huub Reulen	Ooievaar
	4	Miranda van den Bosch	Purperreigers
	5	Foto kleur	Wenkbrauwalbatros
	6	Hans Peeters	Vale Gier
56 - 2008	1	Hannie de Jong	Drieteenmeeuwen
	2	Sytske Dijksen	Scholekster
	3	Caroline Elfferich	Putter
	4	Miranda van den Bosch	Winterkoning, Boomkruiper
	5	Auke B. Terluin	Roek
	6	Jasper de Ruiter	IJsvogel
57 - 2009	1	Huub Reulen	Patrijzen
	2	Hans Peeters	Kuifaalscholver
	3	Jasper de Ruiter	Kleine Bonte Specht
	4	Caroline Elfferich	Sijs
	5	Kees Rosendaal	Grote Zilverreiger
	6	Huub Reulen	Roerdomp, Wilde Eenden
58 – 2010	1	Hannie de Jong	Papegaaiduiker
	2	Kees Rosendaal	Cirlgors
	3	Miranda van den Bosch	Vuurgoudhaantjes
	4	Miranda van den Bosch	Kerkuilen
	5	Erik van Ommen	Grauwe Kiekendief
	6	Sytske Dijksen	Goudvinken
59 - 2011	1	Martin Heinen	Grutto
	2	Huub Reulen	Havik
	3	Huub Reulen	Boerenzwaluw
	4	Adri Karman	Woudaap
	5	Caroline Elfferich	Velduil

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	6	Huub Reulen	Blauwborst
60 - 2012	1	Ronald Messemaker	Buizerd
	2	Eddy Janssen	Grijze Wouw
	3	Caroline Elfferich	Blauwe Reiger
	4	W.J. Jansen	Eksters
	5	Caroline Elfferich	Houtduif
	6	Paul Oole	Roodborst, Fazant, Havik, Slobeend, Zwarte Kraai
61 - 2013	1	Elske Scheen – van Santen	Patrijs
	2	Paul Oole	Sijs
	3	Sytske Dijksen	Bankivahoen
	4/5	Henk van Bork	Huiszwaluw
	6	Paul Oole	Huiszwaluw
62 - 2014	1	Ronald Messemaker	Boomvalk
	2	Caroline Elfferich	Fuut
	3	Henk van Bork	Velduil
	4	Caroline Elfferich	Blauwborst
63 - 2015	1	Adri Karman	Sperwer
	2	Henk van Bork	Geelgors
	3	Caroline Elfferich	Pimpelmees
	4	Henk van Bork	Grote Zilverreiger
64 - 2016	1	Paul Oole	Canadese Ganzen
	2	Hermien Jansen	IJsvogels
	3	Pepijn Hof	Blauwe Reiger
	4	Henk van Bork	Zwarte Roodstaart
65 - 2017	1	Henk van Bork	Gele Kwikstaart
	2	Inge Elfferich	Spreeuw
	3	Henk van Bork	Kievit
	4	Caroline Elfferich	Ooievaar
66 - 2018	1	Henk van Bork	Veldleeuwerik
	2	Caroline Elfferich	Zwarte Ibissen

JAARGANG	NR.	ILLUSTRATOR	VOGEL
	3	Dick Poppe	Pimpelmezen
	4	Henk van Bork	Kramsvogel
67 - 2019	1	Dick Poppe	Grauwe Kiekendief
	2	Jaap Schouls	Grote Bonte Specht
	3	Dick Poppe	Boomvalk
	4	Dick Poppe	Draaihals
68 - 2020	1	Dick Poppe	Havik
	2	Ed Hazebroek	Kerkuil
	3	Henk van Bork	Roodborsttapuit
	4	Dick Poppe	IJsvogel
69 - 2021	1	Hermien Jansen	Goudvink
	2	Henk van Bork	Roodborst
	3	Dick Poppe	Zomertortels
	4	Henk van Bork	Zeearend
70 - 2022	1	Henk van Bork	Spreeuw

- 4 jaargangen *Wiek en Sneb*: 23 nummers: 22 tekeningen in zwart-wit en 1 foto.
- 66 jaargangen *het Vogeljaar*: 367 nummers: 346 vogelillustraties (196 verschillende soorten), waarvan 87 in zwart-wit en 260 in kleur.

<u>20 x geen vogelillustratie:</u>
- 2 x vogelfoto kleur
- 11 x vogelfoto z/w
- 1 x kaart kleur Zaanstreek
- 1 x foto kleur Strijbos
- 2 x foto z/w (helikopter en Naardermeer)
- 1 x tekening z/w (bijzondere techniek Henk Jan Slijper)
- 1 x tekening kleur Voous Henk Jan Slijper
- 1 x tekening vogelreservaat Marius Kolvoort

Zeventig jaar covers voor Wiek en Sneb *en* het Vogeljaar

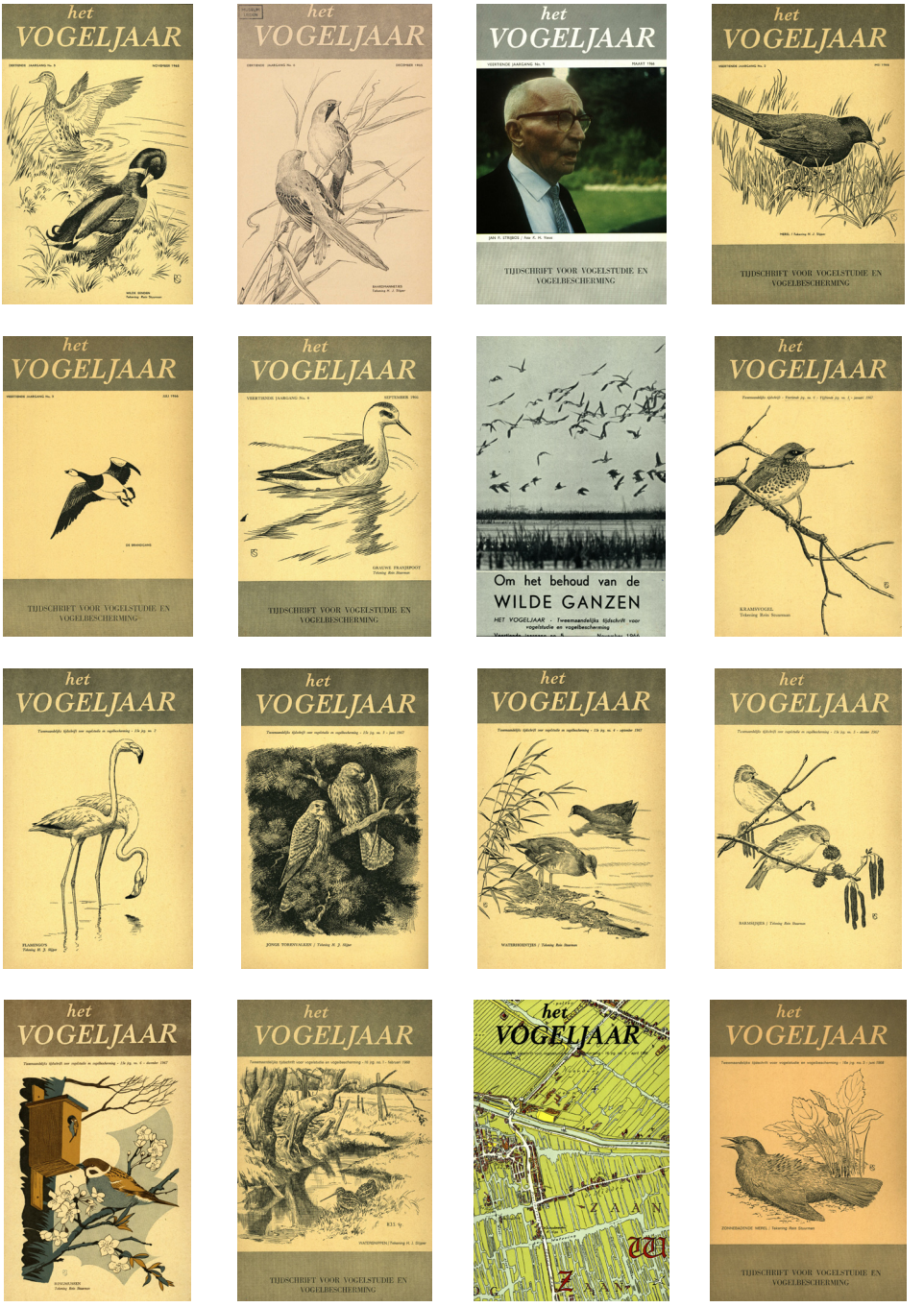

Collage van Covers uit 1965, 1966, 1967 en 1968, *het Vogeljaar* 13 (5) tot en met 16 (3)

Tijdschrift *het Vogeljaar* als brug tussen vogelorganisaties

Van de redactie

In 1953 begon Vogelwerkgroep De Zaanstreek een contactblad: *Wiek en Sneb*. Al snel haakte Vogelwerkgroep ZuidWest Veluwe aan en daar bleef het niet bij. Vanaf 1956 heette het gezamenlijke tijdschrift *het Vogeljaar* en het vertegenwoordigde in 1964 al 13 organisaties die het blad gebruikten voor hun mededelingen en verslagen. De grootste daarvan was De Nederlandse Vereniging voor Vogelbescherming (nu Vogelbescherming).

Geleidelijk veranderde de functie van 'officieel orgaan van…' in een verbondenheid met de mogelijkheid om met korting, al dan niet via een collectief abonnement, *het Vogeljaar* te ontvangen. In 2020 stonden er 63 organisaties op de achterkant van het tijdschrift vermeld. Van al deze organisaties neemt het blad met deze laatste, digitale aflevering definitief afscheid. Met dank voor hun betrokkenheid en de wens dat hun activiteiten onverminderd het belang van de vogelwereld zullen blijven bevorderen.

Succes!

Spreeuw.
Tekening: Henk van Bork

Leden van onderstaande organisaties konden dit tijdschrift tegen gereduceerde prijs ontvangen.

Avifauna Groningen, secr.: E.J. Bunskoeke, Jaspisstraat 15, 9743 JV Groningen, e-mail: secretariaat@avifaunagroningen.nl.
De Faunabescherming, Dennenkampweg 47, 6816 GB Oosterbeek, (026) 333 43 72 of 06-16010305.
Gierzwaluwbescherming Nederland, secr.: T. du Chattel, Buitenzorg 18, 1181 PB Amstelveen, (020) 645 11 30, e-mail: secretaris@gierzwaluwbescherming.nl.
IVN-afdeling Eemland, secr.: mevr. C. Franssen, Ereprijsstraat 88, 3765 AC Soest, (035) 601 72 55.
IVN Vereniging voor Natuur- en Milieueducatie, Plantage Middenlaan 2-c, 1018 DD Amsterdam, (020) 622 81 15.
Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubescherming v.z.w., Tarbotstraat 61F, B-9000 Gent, België.
KNNV afdeling Zwolle, Postbus 1275, 8001 BG Zwolle.
KNNV Vogelwerkgroep Helmond, secr. Martien van de Putten, De Meer 8, 5711 XB Someren, e-mail: secretaris@helmond.knnv.nl.
KNNV Vogelwerkgroep Wageningen en Omstreken, secr.: Ria Peters, e-mail: secretaris.vwg.wageningen.eo@gmail.com.
Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV), Boulevard 12, 3707 BM Zeist, (030) 231 47 97, e-mail: bureau@knnv.nl.
Natuurvereniging IJsseldelta, Kampen, p./a. De Hooizolder, mevr. H. Strikkers-Sollie, Groenestraat 94, 8261 VJ Kampen.
Natuur- en Vogelwacht Culemborg e.o., secr.: Steenovenslaan 20, 4101 AM Culemborg.
Natuur- en Vogelwacht De Alblasserwaard, Postbus 171, 3350 AD Papendrecht, (0184) 41 26 18.
Natuur- en Vogelwacht De Vijfheerenlanden, Overboeicop 15, 4145 NN Schoonrewoerd.
Natuur- en Vogelwerkgroep Krimpenerwaard, F. van der Storm, Boschpolderstraat 14, 2807 LJ Gouda, e-mail: info@nvwk.nl.
Natuurbeschermingsvereniging De Steltkluut Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen, Postbus 319, 4530 AH Terneuzen, (0115) 61 74 16.
Natuurbeschermingsvereniging 'Het Duumpje' West-Zeeuwsch-Vlaanderen, Schouwburgstraat 2, 4501 BP Oostburg, (0117) 45 36 50 (kantooruren).
Natuurbeschermingsvereniging 'Altenatuur', Erik Gouw, Wethouder Kentiestraat 2a, 4285 CL Woudrichem, e-mail: altenatuur@gmail.com.
Natuurbeschermingsvereniging IJhorst-Staphorst en Omstreken, E. Rolleman, Sparrenlaan 32, 7955 AM IJhorst, (0522) 44 25 49.
Natuurpunt vzw., Coxiestraat 11, B-2800 Mechelen, België.
Natuurvereniging Wierhaven, secr.: B. Woets, Vliestroom 3, 1771 HB Wieringerwerf, e-mail: secretaris@wierhaven.nl.
Stichting Vogel- en Natuurwacht Flevoland, secr.: Rob Joukes, Kolkgriend 14, 1356 BA Almere.
Stichting Vogels in de Vrije Natuur, G. Westerhof, Veerstraat 17, 9665 SE Oude Pekela, (0597) 61 23 43.
Vereniging Vogelwerkgroep Walcheren, Postbus 191, 4330 AD Middelburg, (0118) 62 30 13.
Vereniging voor Natuur- en Vogelbescherming Noordwijk, secr.: G. Hageman, Van Struykstraat 27, 2203 HC Noordwijk, (071) 361 75 10, e-mail: secretaris@strandloper.nl.
Vereniging voor Vogelbescherming 's-Gravenhage e.o. (Haagse Vogelbescherming), T. Loorij, Rozentuin 31, 2272 XA Voorburg, (070) 386 59 26, e-mail: info@haagsevogels.nl.
Vereniging voor Vogel- en Natuurbescherming, Postbus 430, 4870 AK Etten-Leur.
Vogel- en NatuurVereniging Zoetermeer, secretariaat: e-mail: info@vwgzoetermeer.nl. Website: https://www.VNWZ.nl.
Vogelbescherming Nederland, Boulevard 12, 3707 BM Zeist, (030) 693 77 00, fax (030) 691 88 44.
Vogelbescherming Vlaanderen v.z.w., Walburgstraat 37, B-9100 Sint-Niklaas, België.
Vogelbeschermingswacht Noord-Veluwe, Benno van den Hoek, Schokkerstraat 43, 8081 KL Elburg, 06-12192978, e-mail: bennovdhoek@hotmail.com.
Vogelbeschermingswacht Zaanstreek, e-mail: secretaris@vogelwachtzaanstreek.nl.
Vogelbeschermingswacht Zuid-West Veluwe, C. Burgsteijn, Dorpsstraat 104, 6871 AP Renkum, (0317) 31 32 09.
Vogelstudiegroep v./h. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, p./a. Bosquetplein 7, 6211 KJ Maastricht, (043) 321 36 71.
Vogelwacht 'Delft e.o.', secr.: H. Zweekhorst, Zuidereindseweg 68, 2645 BH Delfgauw, e-mail: zweekhorst68@hetnet.nl.
Vogelwacht Limburg, secr. G.C.D. Visscher, Wiejerdstraat 4, 6102 BA Echt, e-mail: secretaris@vogelwacht-limburg.nl.
Vogelwacht Utrecht, secr.: Josje Henkelman, Kritzingerlaan 96, 3707 TE Zeist, (030) 697 03 77, e-mail: secretaris@vogelwacht-utrecht.nl.
Vogelwacht Zuidoost-Drenthe, F. Kleinjan, Kalfstraat 57, 7887 AG Erica, (0591) 30 17 92.
Vogelwerkgroep Amsterdam, Coronelstraat 36, 1063 ER Amsterdam, e-mail: secretariaat@vogelsamsterdam.nl.
Vogelwerkgroep Arnhem e.o., Sylvalaan 6, 6816 RB Arnhem.
Vogelwerkgroep Bemelen, Dorpsstraat 34, 6267 AB Cadier en Keer.
Vogelwerkgroep Berkelland, secr.: Sonja Grooters, Patrijsstraat 111, 7161 JM Neede, e-mail: info@vogelwerkgroep-berkelland.nl.
Vogelwerkgroep Boxmeer en Omstreken, Huub Thoonen, Vink 12, 5831 ME Boxmeer, (0485) 57 72 37.
Vogelwerkgroep De IJsselstreek, secr. Buddezand 16, 7384 CA Wilp.
Vogelwerkgroep De Kempen, Postbus 386, 5500 AJ Veldhoven, (040) 253 82 48.
Vogelwerkgroep 'De Klamper', mevr. A. Bokhorst, Vestapad 19, 5694 WG Son en Breugel, e-mail: anneke.bokhorst@upcmail.nl.
Vogelwerkgroep Het Gooi en Omstreken, e-mail: secretaris@vwggooi.nl.
Vogelwerkgroep IVN-Amstelveen, M. Andriessen, Fideliolaan 78, 1183 PN Amstelveen, (020) 645 52 07, e-mail: vwg.ivn-amstelveen@planet.nl.
Vogelwerkgroep IVN 'De Oude IJsselstreek', e-mail: vogelwerkgroep@ivn-doij.nl.
Vogelwerkgroep IVN Groningen Haren, M. Everink, Rietveldlaan 10, 9731 MH Groningen, (050) 549 03 87, e-mail: maaike.everink@telfort.nl.
Vogelwerkgroep IVN Waterland, Douwe Tadema+, Wakerdijk 21, 1446 BR Purmerend, (0299) 64 19 09.
Vogelwerkgroep Jeugdbond voor Natuur- en Milieustudie, Oudegracht 42, 3511 AR Utrecht, (030) 236 89 25.
Vogelwerkgroep Midden Brabant, secr.: Kloosterstraat 54, 5175 BJ Loon op Zand.
Vogelwerkgroep Midden-Kennemerland, secr.: A. Dekker, Const. Huygensstraat 4, 1901 JA Castricum, e-mail: secretariaat@vwgmidden-kennemerland.nl.
Vogelwerkgroep Oost-Veluwe, secr.: R. Versteeg, Kalmoesstraat 273, 7322 NS Apeldoorn, e-mail: secretaris@vwg-oostveluwe.nl.
Vogelwerkgroep Rijk van Nijmegen en Omstreken, Gerard Noodtstraat 121, 6511 ST Nijmegen, (024) 350 10 20.
Vogelwerkgroep Texel, Vincent Stork, Stengweg 14, 1795 LG De Cocksdorp, (0222) 31 51 40.
Vogelwerkgroep Vlaamse Jeugdbond voor Natuurstudie en Milieubehoud 'Natuur 2000', J. Smeyers, p./a. Bervoetstraat 33, B-2000 Antwerpen, België, +32 (0) 3 231 26 04.
Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland, Parklaan 95, 2011 KS Haarlem, (023) 531 63 64, e-mail: frank.dijkstra@tiscali.nl.
Werkgroep Avifauna Drenthe, secr. H. Olk, Doevenkamp 32, 9401 MD Assen.
West Brabantse Vogelwerkgroep, secetariaat: G. Duijf, (076) 541 71 26, e-mail: secretaris@westbrabantsevwg.nl.

ISSN 0042-7985